

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

ગુજરાત હાઈકોર્ટ, અમદાવાદ ખાતે

સ્પેશિયલ ક્રિમિનલ એપ્લિકેશન (ક્વોશિંગ) નં. ૫૮૯૯/૨૦૧૫

મંજૂરી અને સહી માટે:

માનનીય ન્યાયમૂર્તી શ્રી જે.બી.પારડીવાલા

૧	શું સ્થાનિક સમાચારપત્રોના રિપોર્ટરોને ચુકાદો જોવાની મંજૂરી આપી શકાય?	હા
૨	રિપોર્ટરને મોકલવો કે નહીં?	હા
૩	શું ન્યાયમૂર્તિઓ ચુકાદાની અંતિમ નકલ જોવા માગે છે?	ના
૪	શું આ કેસમાં ભારતના બંધારણના અર્થઘટન અથવા તે હેઠળ કરવામાં આવેલા કોઈપણ આદેશ અંગે કાયદાના નોંધપાત્ર સવાલનો સમાવેશ થાય છે?	ના
૫	તમામ નીચેની અદાલતોમાં પરિપત્રિત કરવો.	

વિક્રમસિંહ દોલતસિંહ પરમાર અને ૬... અરજદાર(રો)

વિરુદ્ધ

ગુજરાત રાજ્ય... સામાવાળા(ઓ)

=====

ઉપસ્થિતિ:

અરજદાર(રો) નં.૧-૭ તરફે વકીલ શ્રી એ.ડી.શાહ
સામાવાળા(ઓ) નં.૧ તરફે એ.પી.પી. શ્રી કે.એલ.પંડ્યા

=====

કોરમ: માનનીય ન્યાયમૂર્તી શ્રી જે. બી. પારડીવાલા

તારીખ: ૩૦/૧૦/૨૦૧૫

CAV ચુકાદો

૧ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળની આ રિટ અરજી દ્વારા, અરજદારો - મૂળ આરોપીઓ ક્રિમિનલ રિવિઝન એપ્લિકેશન નં. ૧૩૧/૨૦૧૫ માં ૮ મા એડિશનલ સેશન્સ જજ, સુરત દ્વારા પારીત તારીખ ૧૯.૦૯.૨૦૧૫ ના હુકમની કાયદેસરતા અને માન્યતાને પડકારે છે, જેના દ્વારા, વિદ્વાન એડિશનલ સેશન્સ જજે હાલના અરજદારો દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલ રિવિઝન અરજીને ના મંજૂર કરી હતી, અને તે દ્વારા, ક્રિમિનલ કેસ નં. ૭૯૯૫/૨૦૧૧ માં આંક ૧૫૯ નીચે પારીત તારીખ ૦૪.૦૮.૨૦૧૫ ના વિદ્વાન જ્યુડિશિયલ મેજિસ્ટ્રેટ ફર્સ્ટ ક્લાસ, સુરતના હુકમને બહાલ રાખ્યો હતો.

૨ આ કેસની હકીકતો સંક્ષિપ્તમાં નીચે મુજબ રજૂ કરી શકાય:

૨.૧ શ્રી દોલતસિંહ પૃથુસિંહ પરમાર, દિગ્વિજયસિંહ નથુસિંહ પરમાર, અવિંદસિંહ નથુસિંહ પરમાર અને તેમના પરિવારના સભ્યો સુરત જિલ્લાના મોજે

ગામઃ ઊન અને ભેસ્તાન ખાતે આવેલી જમીનના ટુકડા ધરાવતા હતા. ધ અર્બન લેન્ડ સિલિંગ (રેગ્યુલેશન્સ) એક્ટ, ૧૯૭૬ (જે હવે પછી "યુ.એલ.સી. એક્ટ" તરીકે ઉલ્લેખિત છે) હેઠળની કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવી હતી. જમીન માલિકો દ્વારા નિયત નમૂનામાં જરૂરી જાહેરાતો કરવાની હતી. યુ.એલ.સી. એક્ટ હેઠળની આવી કાર્યવાહીમાં, જમીન માલિકોએ ફી હોલ્ડ જમીનની જરૂરી જાહેરાતો છુપાવવાના ઈરાદાથી સક્ષમ સત્તાધિકારી સમક્ષ ખોટા અને બોગસ દસ્તાવેજો પુરાવા રજૂ કર્યા હોવાનો આક્ષેપ છે. આવા દસ્તાવેજો તારીખ ૦૬.૦૪.૧૯૮૮ ના રોજ અથવા તેની આસપાસ રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા, જેના અનુસંધાને, સદર અધિનિયમ હેઠળ કોઈ વધારાની જમીન જાહેર કરવામાં આવી ન હતી. મોજે ગામઃ ઊન ખાતેના સર્વે નં. ૩૪ પૈકી, નં. ૩૭ પૈકી અને મોજે ગામઃ ભેસ્તાન ખાતેના સર્વે નં. ૧૫૭ પૈકીને યુ.એલ.સી. એક્ટ હેઠળ વધારાની જાહેર કરવામાં આવી હતી. ફરિયાદપક્ષનો કેસ એવો છે કે ૨૮ વારસદારોના દાવાઓના અનુસંધાને અને વારસદાર દીઠ ૨૦ યુનિટ ગણતરીમાં લેતાં, ૩૦,૦૦૦ ચો.મી. જમીન ઉપલબ્ધ હતી, અને તેથી, કોઈ વધારાની જમીન જાહેર કરવામાં આવી ન હતી.

૨.૨ જમીન માલિકોએ ૨૦ વ્યક્તિઓના તારીખ ૨૯.૦૮.૧૯૮૮ ના એક્ઝિડેવિટ અને અન્ય દસ્તાવેજો પુરાવાઓ દ્વારા કપટપૂર્વક લાભ મેળવ્યો હોવાનો આક્ષેપ છે. દિગ્વિજયસિંહ નથુસિંહ પરમારનું અવસાન તારીખ ૦૮.૦૮.૧૯૮૬ ના રોજ થયું, અવિંદસિંહ નથુસિંહ પરમારનું અવસાન તારીખ

૧૨.૦૧.૨૦૦૮ ના રોજ થયું અને દોલતસિંહ પૃથુસિંહ પરમારનું અવસાન તારીખ ૧૪.૦૭.૨૦૧૦ ના રોજ થયું.

૨.૩ ફરિયાદપક્ષનો કેસ એવો છે કે ત્યારબાદ, તારીખ ૦૩.૦૪.૨૦૧૦ ના રોજ અથવા તેની આસપાસ, એક ભરતસિંહ વિજયસિંહ પરમારે કપટપૂર્ણ કૃત્યો સંબંધમાં કલેક્ટર, યુ.એલ.સી. શાખા સમક્ષ અરજી રજૂ કરી હતી.

૨.૪ ઉપર ઉલ્લેખિત પરિસ્થિતિઓમાં, પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટરે સિટી તાલુકાના મામલતદાર એક શ્રી પી.એન. ઠાકોરને તે અંગે પ્રથમ માહિતી રિપોર્ટ નોંધાવવા જણાવ્યું હતું. તે મુજબ પ્રથમ માહિતી રિપોર્ટ સચિન પોલીસ સ્ટેશન, સુરત ખાતે ધ ઇન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૪૬૫, ૪૬૭, ૪૬૮, ૪૭૧ સાથે વાંચતા ૧૧૪ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુના માટે તારીખ ૧૨.૦૮.૨૦૧૦ નો આઈ-સી.આર. નં. ૧૮૯/૨૦૧૦ થી નોંધવામાં આવ્યો હતો.

૨.૫ તપાસ પૂર્ણ થતાં, તપાસ અમલદારે ચાર્જશીટ દાખલ કરી હતી. સદર ચાર્જશીટમાં, અધિકૃત અધિકારી (સક્ષમ અધિકારી) અને ડેપ્યુટી કલેક્ટર (યુ.એલ.સી., સુરત) શ્રી એસ.એમ. વ્યાસને ફરિયાદપક્ષના એક સાક્ષી તરીકે દર્શાવવામાં આવ્યા છે. શ્રી એસ.એમ. વ્યાસને ચાર્જશીટમાં ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી તરીકે દર્શાવવામાં આવ્યા હતા કારણ કે તેમણે યુ.એલ.સી. એક્ટની જોગવાઈઓ હેઠળ તારીખ ૦૬.૦૪.૧૯૮૯ ના રોજ હુકમ પારીત કર્યો હતો. સદર હુકમ ટ્રાયલમાં રજૂ કરવામાં આવ્યો છે અને આંક ૪૩ થી અંકિત કરવામાં આવ્યો છે.

એવું પણ જણાય છે કે તપાસ દરમિયાન તપાસ અમલદાર દ્વારા શ્રી એસ.એમ. વ્યાસનું કોઈ પોલીસ નિવેદન નોંધવામાં આવ્યું ન હતું.

૨.૬ એવું જણાય છે કે ફરિયાદપક્ષ ડેપ્યુટી કલેક્ટર શ્રી વ્યાસની ફરિયાદપક્ષના સાક્ષીઓ પૈકીના એક તરીકે તપાસ કરવા માંગે છે. હાલના આરોપીઓએ આંક ૧૫૮ ની અરજી દાખલ કરીને શ્રી એસ.એમ. વ્યાસની તપાસ કરવાના સરકારી વકીલના નિર્ણય સામે વાંધો ઉઠાવ્યો હતો. ધ એવિડન્સ એક્ટની કલમ ૧૨૧ નો આધાર રાખીને વાંધો ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો, કારણ કે આરોપીઓના જણાવ્યા મુજબ, શ્રી વ્યાસ દ્વારા પારીત હુકમ અગાઉથી જ અંકિત કરવામાં આવ્યો છે. આરોપીઓ દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલા વાંધાનો મુખ્ય સાર એ છે કે શ્રી વ્યાસ, ડેપ્યુટી કલેક્ટર હોવાના નાતે, તેમના પોતાના વર્તન અંગેના કોઈ પ્રશ્નનો જવાબ આપવા માટે બંધાયેલા હોવા જોઈએ નહીં.

૨.૭ ટ્રાયલ કોર્ટે, તારીખ ૦૪.૦૮.૨૦૧૫ ના હુકમ દ્વારા, હાલના અરજદારો દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલ અરજી ના મંજૂર કરી હતી.

૨.૮ અસંતોષ પામીને, અરજદારો આ અરજી સાથે અત્રે ઉપસ્થિત થયા છે.

૩ હાલના અરજદારો તરફે ઉપસ્થિત વિદ્વાન વકીલ શ્રી એ.ડી. શાહે રજૂઆત કરી હતી કે વાદગ્રસ્ત હુકમો પારીત કરવામાં નીચલી અદાલતોએ ગંભીર ભૂલ કરી છે. શ્રી શાહે રજૂઆત કરી હતી કે યુ.એલ.સી. એક્ટ હેઠળ ડેપ્યુટી કલેક્ટર તરીકેની તેમની ક્ષમતામાં શ્રી વ્યાસને ચાર્જશીટમાં સાક્ષીઓ પૈકીના એક તરીકે

દર્શાવવામાં આવ્યા હોવા છતાં, ધ એવિડન્સ એક્ટની કલમ ૧૨૧ ને ધ્યાનમાં રાખીને ફરિયાદપક્ષ તેમની તપાસ કરી શકે નહીં. શ્રી શાહે રજૂઆત કરી હતી કે મૂળભૂત રીતે શ્રી વ્યાસની કોઈ ભૂમિકા નથી. તેઓ એવા અધિકારી છે જેમણે અરજદારો (આરોપીઓ) દ્વારા રજૂ કરવામાં આવ્યા હોવાનું કહેવાયેલા કથિત ખોટા દસ્તાવેજોના આધારે હુકમ પારીત કર્યો હોવાનું કહેવાય છે. શ્રી શાહે રજૂઆત કરી હતી કે શ્રી વ્યાસ દ્વારા જે હુકમ પારીત કરવામાં આવ્યો હતો તે અગાઉથી જ અંકિત કરવામાં આવ્યો છે. ઉપર ઉલ્લેખિત પરિસ્થિતિઓમાં, શ્રી શાહે અરજ કરેલ છે કે વાદગ્રસ્ત હુકમો રદ કરવામાં આવે અને આંક ૧૫૯ મંજૂર કરવામાં આવે.

૪ તેમની રજૂઆતોના સમર્થનમાં, તેમણે બે ચુકાદાઓ પર આધાર રાખ્યો છે, એક કલકત્તા હાઈકોર્ટનો ધ કિંગ-એમ્પરર વિ. દેરાતુક્ષા શેખ અને અન્ય [એ.આઈ.આર. ૧૯૩૦ કલકત્તા ૪૪૩] ના કેસમાં અને બીજો સુપ્રીમ કોર્ટનો યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા વિ. ઓરિએન્ટ એન્જિનિયરિંગ એન્ડ કમર્શિયલ કંપની લિમિટેડ [૧૯૭૮ (૧) એસ.સી.સી. ૧૦] ના કેસમાં.

૫ બીજી તરફ, રાજ્ય સામાવાળા તરફે ઉપસ્થિત વિદ્વાન એડિશનલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટર શ્રી કે.એલ. પંડ્યા અને મૂળ ફરિયાદપક્ષ તરફે ઉપસ્થિત વિદ્વાન વકીલ શ્રી અર્પિત એ. કાપડિયા દ્વારા આ અરજીનો ભારપૂર્વક વિરોધ કરવામાં

આવ્યો છે. બંનેએ રજૂઆત કરી હતી કે નીચલી અદાલતો દ્વારા કોઈ ભૂલ, કાયદાની ભૂલની તો વાત જ શું કરવી, કરવામાં આવી છે તેમ કહી શકાય નહીં. બંનેએ રજૂઆત કરી હતી કે ધ એવિડન્સ એક્ટની કલમ ૧૨૧ હાલના કેસમાં લાગુ પડતી નથી. તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે યુ.એલ.સી. એક્ટ હેઠળના ડેપ્યુટી કલેક્ટર, ધ એવિડન્સ એક્ટની કલમ ૧૨૧ ના હેતુ માટે ન્યાયાધીશ કે મેજિસ્ટ્રેટ નથી.

૬ ઉપર ઉલ્લેખિત પરિસ્થિતિઓમાં, તેમણે અરજ કરી હતી કે આ અરજીમાં કોઈ મેરિટ ન હોવાથી, તેને ના મંજૂર કરવામાં આવે.

૭ પક્ષકારો તરફે ઉપસ્થિત વિદ્વાન વકીલોને સાંભળ્યા પછી અને રેકૉર્ડ પરની સામગ્રી ધ્યાને લીધા પછી, મારી વિચારણા માટેનો એકમાત્ર પ્રશ્ન એ ઉપસ્થિત થાય છે કે શું વાદગ્રસ્ત હુકમો પારીત કરવામાં નીચલી અદાલતોએ કોઈ ભૂલ કરી છે.

૮ મારે નીચેના મુદ્દાઓ સંબોધવાની જરૂર છે:

(૧) ધ એવિડન્સ એક્ટની કલમ ૧૨૧ નો વ્યાપ શું છે?

(૨) શું ધ એવિડન્સ એક્ટની કલમ ૧૨૧ ની લાગુ પડવાની સ્થિતિના હેતુ માટે અધિકૃત અધિકારી (સક્ષમ સત્તાધિકારી) અને ડેપ્યુટી કલેક્ટર (યુ.એલ.સી.) ન્યાયાધીશના અર્થમાં આવશે? બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, શું યુ.એલ.સી. એક્ટ હેઠળના સક્ષમ સત્તાધિકારી ધ એવિડન્સ એક્ટની કલમ ૧૨૧ ના હેતુ માટે ન્યાયાધીશ છે?

(૩) ધ એવિડન્સ એક્ટની કલમ ૧૨૧ દ્વારા પરિકલ્પિત વિશેષાધિકાર એ સાક્ષીનો વિશેષાધિકાર છે, એટલે કે ન્યાયાધીશ અથવા મેજિસ્ટ્રેટનો જેમની તપાસ કરવા માંગવામાં આવે છે. શું ન્યાયાધીશ કે મેજિસ્ટ્રેટ વતી વિશેષાધિકારનો દાવો કરવાનું આરોપી વ્યક્તિ માટે યોગ્ય રહેશે?

(૪) શું ડેપ્યુટી કલેક્ટરે આંક ૧૪૩ નો હુકમ પારીત કરતી વખતે ન્યાયિક કાર્યો, અર્ધ-ન્યાયિક કાર્યો કે વહીવટી કાર્યો બજાવ્યા હતા?

૯ ધ એવિડન્સ એક્ટની કલમ ૧૨૧ નો વ્યાપ:

"૧૨૧. ન્યાયાધીશો અને મેજિસ્ટ્રેટો

કોઈપણ ન્યાયાધીશ અથવા મેજિસ્ટ્રેટને, જે અદાલતને તેઓ આધીન હોય તેના કોઈ ખાસ હુકમ સિવાય, આવા ન્યાયાધીશ અથવા મેજિસ્ટ્રેટ તરીકે અદાલતમાં તેમના પોતાના વર્તન વિશેના, અથવા આવા ન્યાયાધીશ અથવા મેજિસ્ટ્રેટ તરીકે અદાલતમાં તેમના જાણવામાં આવેલી કોઈપણ બાબત વિશેના કોઈપણ પ્રશ્નોના જવાબ આપવા માટે ફરજ પાડી શકાશે નહીં; પરંતુ તેઓ તે રીતે કાર્ય કરી રહ્યા હતા તે દરમિયાન તેમની હાજરીમાં બનેલી અન્ય બાબતો અંગે તેમની તપાસ કરી શકાશે.

દ્રષ્ટાંતો

(એ) એ, સેશન્સ કોર્ટ સમક્ષના તેના ટ્રાયલમાં કહે છે કે બી, મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા ડિપોઝિશન યોગ્ય રીતે લેવામાં આવ્યું ન હતું. બી ને આ અંગેના પ્રશ્નોના જવાબ આપવા માટે ફરજ પાડી શકાશે નહીં, સિવાય કે વરિષ્ઠ અદાલતના ખાસ હુકમ પર.

(બી) એ પર સેશન્સ કોર્ટ સમક્ષ બી, મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ ખોટી જુબાની આપી હોવાનો આક્ષેપ છે. એ એ શું કહ્યું હતું તે બી ને પૂછી શકાશે નહીં, સિવાય કે વરિષ્ઠ અદાલતના ખાસ હુકમ પર.

(સી) એ પર બી, સેશન્સ જજ સમક્ષ તેના ટ્રાયલ દરમિયાન પોલીસ અધિકારીની હત્યા કરવાનો પ્રયાસ કરવાનો સેશન્સ કોર્ટ સમક્ષ આક્ષેપ છે. બી ની તપાસ શું બન્યું હતું તે અંગે કરી શકાશે."

૯.૧ ન્યાયાધીશ અને મેજિસ્ટ્રેટો સક્ષમ સાક્ષીઓ છે એટલે કે, જો તેઓ ઈચ્છે તો, જુબાની આપી શકે છે, પરંતુ આવા ન્યાયાધીશો અથવા મેજિસ્ટ્રેટો તરીકે અદાલતમાં તેમના વર્તન અંગેના કોઈપણ પ્રશ્નનો જવાબ આપવા માટે તેઓ બંધાયેલા નથી. જાહેર નીતિના હેતુઓથી, ન્યાયાધીશો જે બાબતોમાં ન્યાયિક રીતે રોકાયેલા હોય તે અંગે કેટલાક વિશેષાધિકારો ભોગવે છે. જ્યારે કોઈ ન્યાયાધીશ અથવા મેજિસ્ટ્રેટ વિશેષાધિકારનો દાવો કરે ત્યારે લાગુ કરવાનો માપદંડ એ છે કે શું તે પ્રશ્ન આવા ન્યાયાધીશ અથવા મેજિસ્ટ્રેટ તરીકે અદાલતમાં તેમના વર્તન સાથે સંબંધિત છે, અથવા આવા ન્યાયાધીશ અથવા મેજિસ્ટ્રેટ તરીકે અદાલતમાં તેમના જાણવામાં આવેલી કોઈ બાબત સાથે સંબંધિત છે. આમ, ન્યાયાધીશને એ પૂછી શકાતું નથી કે તેમણે અયોગ્ય રીતે ડિપોઝિશન

નોંધ્યું હતું કે કેમ, અથવા ડિપોઝિશનની શરતો શું હતી. જોકે, ટ્રાયલ પડતર હતી તે દરમિયાન અથવા તે પૂરી થયા પછી તેમની હાજરીમાં બનેલી કોઈપણ અન્ય અને આનુષંગિક બાબતો વિશે બોલવા માટે તેમને બોલાવી શકાય છે. ન્યાયાધીશ તરીકે તેમના જાણવામાં ન આવી હોય તેવી બાબત સંબંધમાં, ન્યાયાધીશ અન્ય કોઈપણ વ્યક્તિની જેમ સક્ષમ અને બાધ્ય સાક્ષી છે. આમ, તેમની સમક્ષ ટ્રાયલ દરમિયાન કેદી દ્વારા હત્યાના કરાયેલા પ્રયાસ અંગે, અથવા અદાલતમાં કેદીને છોડાવવાના કરાયેલા પ્રયાસ અંગે જુબાની આપવા માટે ન્યાયાધીશને કહી શકાય છે.

૧૦ ધ એવિડન્સ એક્ટ ન્યાયાધીશ કે મેજિસ્ટ્રેટની કોઈ વ્યાખ્યા આપતો નથી, જોકે "જજ" શબ્દ ધ ઇન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૧૯ દ્વારા વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવ્યો છે. ધ ઇન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૧૯ "જજ" શબ્દને નીચે મુજબ વ્યાખ્યાયિત કરે છે:

"૧૯. "જજ"

"જજ" શબ્દ માત્ર તે દરેક વ્યક્તિને દર્શાવતો નથી કે જેઓ સત્તાવાર રીતે જજ તરીકે નિયુક્ત થયેલ છે, પરંતુ તે દરેક વ્યક્તિને પણ દર્શાવે છે, -

જેમને કાયદા દ્વારા, કોઈપણ ન્યાયિક કાર્યવાહીમાં, દીવાની અથવા ફોજદારી, આખરી ચુકાદો આપવાની સત્તા આપવામાં આવી હોય, અથવા એવો ચુકાદો કે જેની સામે અપીલ કરવામાં ન આવે તો આખરી બની જાય, અથવા એવો ચુકાદો કે જે અન્ય કોઈ સત્તાધિકારી દ્વારા બહાલ રાખવામાં આવે તો આખરી બની જાય, અથવા

જેઓ વ્યક્તિઓના મંડળના એક સભ્ય હોય, જે વ્યક્તિઓના મંડળને કાયદા દ્વારા એવો ચુકાદો આપવાની સત્તા આપવામાં આવી હોય.

દ્રષ્ટાંતો

(એ) ૧૮૫૯ ના એક્ટ ૧૦ હેઠળના દાવવામાં હકુમત વાપરતા કલેક્ટર, જજ છે.

(બી) જે આક્ષેપ પર અપીલ સાથે અથવા અપીલ વગર દંડ અથવા કેદની સજા કરવાની સત્તા હોય તેવા આક્ષેપના સંબંધમાં હકુમત વાપરતા મેજિસ્ટ્રેટ, જજ છે.

(સી) મદ્રાસ કોડના ૧૮૧૬ ના રેગ્યુલેશન ૭ હેઠળ, દાવાની સુનાવણી કરવાની અને તેનો નિર્ણય કરવાની સત્તા ધરાવતી પંચાયતના સભ્ય, જજ છે.

(ડી) જે આક્ષેપ પર માત્ર બીજી અદાલતમાં ટ્રાયલ માટે મોકલવાની સત્તા હોય તેવા આક્ષેપના સંબંધમાં હકુમત વાપરતા મેજિસ્ટ્રેટ, જજ નથી."

૧૧ મારી પાસે સુપ્રીમ કોર્ટનો સુરેન્દ્ર કુમાર ભટિયા વિ. કન્હૈયાલાલ અને અન્ય [એ.આઈ.આર. ૨૦૦૯ એસ.સી. ૧૯૬૧] ના કેસનો ચુકાદો ઉપલબ્ધ છે, જેમાં સુપ્રીમ કોર્ટ સમક્ષનો મુદ્દો એ હતો કે શું ધ લેન્ડ એકવિક્ષિશન એક્ટ, ૧૮૯૪ ની કલમ ૧૧(૨) હેઠળ એવોર્ડ બનાવતા કલેક્ટર / લેન્ડ એકવિક્ષિશન ઓફિસર કલમ ૭૭ આઈપીસી હેઠળ જજની ઉન્મુક્તિ મેળવવા માટે હકદાર છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, સુપ્રીમ કોર્ટ સમક્ષનો પ્રશ્ન એ હતો કે શું કલેક્ટર / લેન્ડ એકવિક્ષિશન ઓફિસર, સદર અધિનિયમ હેઠળ તપાસ અને એવોર્ડ

બનાવતી વખતે, ન્યાયિક ક્ષમતામાં કાર્ય કરે છે કે નહીં. હું સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા પેરા

૧૨, ૧૩, ૧૪, ૧૫ અને ૧૬ માં કરવામાં આવેલી અવલોકનો ટાંકી શકું છું:

"૧૨. આઈપીસીની કલમ ૭૭ જોગવાઈ કરે છે કે જજ દ્વારા ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરતી વખતે કાયદા દ્વારા આપવામાં આવેલી અથવા શુદ્ધ બુદ્ધિથી તેઓ માનતા હોય તેવી કોઈપણ સત્તાના ઉપયોગમાં કરવામાં આવેલી કોઈ પણ બાબત ગુનો નથી. આઈપીસીની કલમ ૧૮ 'જજ' ને માત્ર તે દરેક વ્યક્તિ તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરે છે જેઓ સત્તાવાર રીતે જજ તરીકે નિયુક્ત થયેલ છે એટલું જ નહીં, પરંતુ તે દરેક વ્યક્તિને પણ વ્યાખ્યાયિત કરે છે કે જેમને કાયદા દ્વારા કોઈપણ ન્યાયિક કાર્યવાહીમાં, દીવાની અથવા ફોજદારી, આખરી ચુકાદો આપવાની, અથવા એવો ચુકાદો કે જેની સામે અપીલ ન કરવામાં આવે તો આખરી બની જાય, અથવા એવો ચુકાદો કે જે અન્ય કોઈ સત્તાધિકારી દ્વારા બહાલ રાખવામાં આવે તો આખરી બની જાય, અથવા જેઓ કાયદા દ્વારા એવો ચુકાદો આપવા માટે સશક્ત વ્યક્તિઓના મંડળના એક સભ્ય હોય. પ્રશ્ન એ છે કે શું લેન્ડ એકવિક્ષિશન એક્ટ હેઠળ સોંપાયેલા કાર્યો બજાવતા કલેક્ટર (અથવા યોગ્ય સરકાર અથવા અન્ય સંપાદન સત્તાધિકારી દ્વારા નિયુક્ત કોઈપણ અધિકારી) ને આઈપીસીની કલમ ૧૮ માં વ્યાખ્યાયિત કર્યા મુજબ 'જજ' કહી શકાય, એટલે કે, ન્યાયિક કાર્યવાહીમાં આખરી ચુકાદો આપવા માટે કાયદા દ્વારા સશક્ત અને આજુવી સત્તાના ઉપયોગમાં ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરતી વ્યક્તિ.

૧૩. હાઈકોર્ટનું એવું તારણ કે સદર અધિનિયમની કલમ ૧૧ (૨) હેઠળ એવોર્ડ બનાવતા કલેક્ટર/લેન્ડ એકવિક્ષિશન ઓફિસર આઈપીસીની કલમ ૭૭ હેઠળ જજની ઉન્મુક્તિ માટે હકદાર છે, તે નીચેના તર્ક પર આધારિત છે:

"એકવાર સક્ષમ સત્તાધિકારી દ્વારા સંમતિથી એવોર્ડ પારીત કરવામાં આવે અને સદર એવોર્ડ કાયદા હેઠળ અમલયોગ્ય હુકમનામાનો દરજ્જો પ્રાપ્ત કરે, પછી સક્ષમ સત્તાધિકારી સમક્ષ આવેલા પુરાવા, જેના આધારે આવો એવોર્ડ પારીત કરવામાં આવ્યો છે, તે પોલીસ સત્તાધિકારીઓ દ્વારા તપાસને આધીન હોઈ શકે નહીં."

સામાવાળાએ કલેક્ટર દ્વારા વપરાતી સત્તાઓ સંબંધિત સદર અધિનિયમની વિવિધ જોગવાઈઓનો સંદર્ભ આપીને સદર તારણને સમર્થન આપ્યું હતું (જે શબ્દમાં માત્ર જિલ્લા કલેક્ટર કે

ડેપ્યુટી કમિશનરનો જ સમાવેશ થતો નથી, પરંતુ સદર અધિનિયમ હેઠળ કલેક્ટરના કાર્યો બજાવવા માટે યોગ્ય સરકાર દ્વારા ખાસ નિયુક્ત કરાયેલા કોઈપણ અધિકારીનો સમાવેશ થાય છે). કલમ ૯ મુજબ કલેક્ટરે જાહેર નોટિસ આપવાની રહેશે જેમાં જણાવાયું હોય કે સરકાર સંપાદનના અનુસંધાને જમીનનો કબજો લેવાનો ઇરાદો ધરાવે છે અને સદર જમીનમાંના તમામ હિતો માટે વળતરના દાવા તેમને કરી શકાશે. કલમ ૧૦ કલેક્ટરને આવી કોઈપણ વ્યક્તિ પાસેથી જમીનમાં હિત ધરાવતી વ્યક્તિઓના નામો અનેવા હિતના સ્વરૂપ વગેરે ધરાવતું નિવેદન આપવાની માંગ કરવાની સત્તા આપે છે. કલમ ૧૧ કલેક્ટરને જમીનના સાચા ક્ષેત્રફળ, તેના મતે જમીન માટે આપવું જોઈતું વળતર અને જમીનમાં હિત ધરાવતી તમામ વ્યક્તિઓ વચ્ચે વળતરની ફાળવણી સંબંધમાં તપાસ કરવાની અને એવોર્ડ બનાવવાની સત્તા આપે છે અને જરૂરિયાત ઊભી કરે છે. તે એ પણ જોગવાઈ કરે છે કે યોગ્ય સરકાર અથવા તેના દ્વારા સશક્ત કરાયેલા અધિકારીની પૂર્વ મંજૂરી વિના કલેક્ટર દ્વારા કોઈ એવોર્ડ બનાવવામાં આવશે નહીં. કલમ ૧૨ જોગવાઈ કરે છે કે આ રીતે બનાવાયેલ એવોર્ડ કલેક્ટર અને હિત ધરાવતી વ્યક્તિ વચ્ચે જમીનના સાચા ક્ષેત્રફળ અને મૂલ્ય અને હિત ધરાવતી વ્યક્તિઓ વચ્ચે વળતરની ફાળવણીનો અંતિમ અને નિર્ણાયક પુરાવો રહેશે. કલમ ૧૩ કલેક્ટરને યોગ્ય લાગે તેવા કોઈપણ કારણસર સમયઋત્ર *period* અંતરે તપાસ મુલતવી રાખવાની સત્તા આપે છે. કલમ ૧૩એ કલેક્ટરને છ મહિનાની અંદર એવોર્ડમાં કોઈ કલેરિકલ અથવા ગાણિતિક ભૂલો સુધારવાની સત્તા આપે છે. કલમ ૧૪ કલેક્ટરને સદર અધિનિયમ હેઠળની તપાસના હેતુ માટે, સાક્ષીઓને, જેમાં હિત ધરાવતા પક્ષકારો અથવા તેમનામાંથી કોઈપણનો સમાવેશ થાય છે, સમન્સ મોકલવાની અને હાજરી આપવાની ફરજ પાડવાની અને દસ્તાવેજો રજૂ કરાવવાની સત્તા આપે છે, જે માત્ર દીવાની અદાલત અથવા કોડ ઓફ સિવિલ પ્રોસિજરના કિસ્સામાં જોગવાઈ કરાયેલ સાધનો અને તે જ રીતે આપે છે. કલમ ૧૫ મુજબ કલેક્ટરે વળતરની રકમ નક્કી કરતી વખતે સદર અધિનિયમની કલમ ૨૩ અને ૨૪ માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓ દ્વારા માર્ગદર્શિત થવું જરૂરી છે. સદર જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં રાખીને, એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે સદર અધિનિયમ હેઠળ કલેક્ટર દ્વારા વાપરવામાં આવતી સત્તાઓ અને કાર્યો આખરી ચુકાદાઓ આપવામાં દીવાની અદાલતની ન્યાયિક સત્તાઓ હતી અને તેથી વળતર નક્કી કરીને એવોર્ડ બનાવતા કલેક્ટર આઈપીસીની કલમ ૧૮ માં વ્યાખ્યાયિત કર્યા મુજબ જજ છે.

૧૪. બીજી તરફ, અપીલકર્તાએ રજૂઆત કરી હતી કે લેન્ડ એકવિક્ઝિશન ઓફિસર માત્ર સરકાર/સંપાદન સત્તાધિકારી વતી ઓફર કરે છે અને કોઈ ન્યાયિક કાર્યો બજાવતા નથી. એવું પણ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે કલેક્ટર દ્વારા બનાવવામાં આવેલ એવોર્ડ દાવાકર્તાઓને બાંધનકર્તા નથી, કારણ કે તેમની પાસે એવોર્ડનો સ્વીકાર ન કરવાનો અને વળતર નક્કી કરવા માટે બાબત દીવાની અદાલતમાં રિફર કરવા કલેક્ટર પાસે માંગ કરવાનો વિકલ્પ છે. અપીલકર્તાઓએ વિશિષ્ટ રીતે દર્શાવ્યું હતું કે જ્યારે સદર અધિનિયમની કલમ ૨૬ માં ખાસ જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે 'જજ' (રિફરન્સ કોર્ટ) દ્વારા આપવામાં આવેલ એવોર્ડને હુકમનામું ગણવામાં આવશે અને આવા એવોર્ડના આધારનું નિવેદન, ચુકાદો ગણાશે, જ્યારે કલમ ૧૧ માં કલેક્ટર દ્વારા આપવામાં આવતા એવોર્ડ સંબંધમાં આવી કોઈ જોગવાઈ નથી.

૧૫. સદર અધિનિયમ હેઠળ તપાસ અને એવોર્ડ બનાવતી વખતે કલેક્ટર/લેન્ડ એકવિક્ઝિશન ઓફિસર ન્યાયિક ક્ષમતામાં કાર્ય કરે છે કે નહીં તે પ્રશ્ન શ્રેણીબદ્ધ ચુકાદાઓમાં ધ્યાને લેવામાં આવ્યો છે. સુસ્થાપિત સિદ્ધાંતો આ મુજબ છે:

(એ) મિલકતના બજાર મૂલ્ય અંગેની કોઈપણ તપાસ અને કલેક્ટર દ્વારા વળતરની રકમ નક્કી કરવી એ વહીવટી સ્વરૂપનું છે અને ન્યાયિક નથી, ભલે કલેક્ટર પાસે સાક્ષીઓને સમન્સ મોકલવાની અને હાજરી આપવાની ફરજ પાડવાની તથા દસ્તાવેજો રજૂ કરાવવાની સત્તા હોય. એવોર્ડ બનાવતી વખતે અથવા રિફરન્સ કરતી વખતે અથવા નોટિસ બજાવતી વખતે, કલેક્ટર ન્યાયિક કે અર્ધ-ન્યાયિક ક્ષમતામાં કાર્ય કરતા નથી પરંતુ સંપૂર્ણપણે વહીવટી ક્ષમતામાં, સરકાર/સંપાદન સત્તાધિકારીના એજન્ટ અને પ્રતિનિધિ તરીકે વૈધાનિક સત્તાઓનો ઉપયોગ કરે છે.

(બી) કલેક્ટર દ્વારા આપવામાં આવેલ એવોર્ડ એ માત્ર હિત ધરાવતી વ્યક્તિઓને સરકાર/સંપાદન સત્તાધિકારી વતી વળતર તરીકે દર્શાવેલ રકમની એક ઓફર છે. તે ન તો અમલયોગ્ય હુકમનામું છે, કે ન તો માલિકો અથવા સંપાદિત મિલકતમાં હિત ધરાવતી વ્યક્તિઓને બાધક છે.

(સી) કલેક્ટર ન્યાયિક અધિકારી તરીકે કાર્ય કરતા નથી જેણે પોતાનો નિર્ણય પક્ષકારોની હાજરીમાં તપાસમાં મુકવામાં આવેલી સામગ્રી પર જ આધારિત રાખવો જરૂરી હોય, પરંતુ તે એક મૂલ્યાંકનકાર તરીકે કાર્ય કરે છે જે તમામ સ્ત્રોતો, વ્યક્તિગત

નિરીક્ષણ અને પોતાના જ્ઞાન તથા અનુભવ પરથી એકત્રિત સામગ્રી પરથી બજાર મૂલ્ય નક્કી કરે છે.

(જુઓ પ્રિવી કાઉન્સિલનો એક્ઝરા વિ. સેક્રેટરી ઓફ સ્ટેટ - ૧૯૦૫ (૩૨) ઈન્ડિયન અપીલ્સ ૯૩ નો ચુકાદો, પટના હાઈકોર્ટનો ગોકુલ કિષ્ના બેનર્જી વિ. સેક્રેટરી ઓફ સ્ટેટ એ.આઈ.આર. ૧૯૩૨ પટના ૧૩૪ નો ચુકાદો અને આ અદાલતના રાજા હરિશ્ચંદ્ર રાજ સિંહ વિ. ધ ડેપ્યુટી લેન્ડ એકવિક્ષિશન ઓફિસર ૧૯૬૨ (૧) એસ.સી.આર. ૬૭૬; મેસર્સ બોમન બહેરામ વિ. સ્ટેટ ઓફ મેસૂર ૧૯૭૪ (૨) એસ.સી.સી. ૩૧૬; શ્રીમતી ખોરશેદ શાપૂર ચેનાઈ વિ. કંટ્રોલર ઓફ એસ્ટેટ ડ્યુટી ૧૯૮૦ (૨) એસ.સી.સી. ૧; શારદા દેવી વિ. સ્ટેટ ગવર્નમેન્ટ ઓફ બિહાર ૨૦૦૩ (૩) એસ.સી.સી. ૧૨૮, અને કિરણ ટંડન વિ. અલ્હાબાદ ડેવલપમેન્ટ ઓથોરિટી - ૨૦૦૪ (૧૦) એસ.સી.સી. ૭૪૫ ના ચુકાદાઓ).

૧૬. માત્ર ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરતા જજો (આઈપીસીની કલમ ૧૯ માં વ્યાખ્યાયિત કર્યા મુજબ) આઈપીસીની કલમ ૭૭ હેઠળ રક્ષણ માટે હકદાર છે. કલેક્ટર ન તો કલમ ૧૯ હેઠળ વ્યાખ્યાયિત જજ છે કે ન તો સદર અધિનિયમ હેઠળના કોઈપણ કાર્યો બજાવતી વખતે ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરે છે. તેથી તેઓ આઈપીસીની કલમ ૭૭ હેઠળ રક્ષણ મેળવવા માટે હકદાર નથી. હાઈકોર્ટનો એવો નિર્ણય કે એફઆઈઆર રદ કરવાની થાય છે કારણ કે ફરિયાદનો વિષયવસ્તુ કલેક્ટર/સ્પેશિયલ ઓફિસર દ્વારા 'જજ' તરીકેની તેમની ક્ષમતામાં લેવાયેલા પગલાં સંબંધિત છે, તે કાયદાથી વિરુદ્ધ છે અને તેથી, રદ કરવા પાત્ર છે."

૧૨ સુપ્રીમ કોર્ટના ઉપર ઉલ્લેખિત ચુકાદા પરથી જે સ્પષ્ટ થાય છે તે એ છે કે માત્ર ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરતા જજો, "આઈપીસીની કલમ ૧૯ માં વ્યાખ્યાયિત કર્યા મુજબ", આઈપીસીની કલમ ૭૭ હેઠળ ઉન્મુક્તિ માટે હકદાર છે. સુપ્રીમ કોર્ટે વધુમાં ઠરાવ્યું કે ભલે કલેક્ટર પાસે સાક્ષીઓને સમન્સ મોકલવાની અને હાજરી આપવાની ફરજ પાડવાની તથા દસ્તાવેજો રજૂ કરાવવાની સત્તા હોય, મિલકતના બજાર મૂલ્ય અંગેની કોઈપણ તપાસ અને વળતરની રકમ નક્કી

કરવી એ વહીવટી સ્વરૂપનું કૃત્ય ગણાશે, ન્યાયિક નહીં. કલેક્ટર ન તો ન્યાયિક કે અર્ધ-ન્યાયિક ક્ષમતામાં કાર્ય કરે છે, પરંતુ સંપૂર્ણપણે વહીવટી ક્ષમતામાં, સરકાર/સંપાદન સત્તાધિકારીના એજન્ટ અને પ્રતિનિધિ તરીકે વૈધાનિક સત્તાઓનો ઉપયોગ કરે છે.

૧૩ હાલના કેસમાં, મારે ડેપ્યુટી કલેક્ટરના કાર્યો અથવા હું કહી શકું કે યુ.એલ.સી. એક્ટ હેઠળના સક્ષમ સત્તાધિકારીના કાર્યો સાથે સંબંધ છે જ્યાં સુધી સિલિંગ મર્યાદાથી વધુ ધરાવતી ખાલી જમીનની જાહેરાતનો સંબંધ છે. હું યુ.એલ.સી. ની જોગવાઈઓની ચર્ચા થોડી વાર પછી કરીશ.

૧૪ સુપ્રીમ કોર્ટે એવો વ્યુ લીધો કે કલેક્ટર ન તો જજ છે, જેમ આઈપીસીની કલમ ૧૮ હેઠળ વ્યાખ્યાયિત થયેલ છે, કે ન તો સદર અધિનિયમ હેઠળના કોઈપણ કાર્યો બજાવતી વખતે ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરે છે.

૧૫ ઉપર નોંધાયેલા ચુકાદા પરથી ઈશારો લઈને અથવા તેના તર્કને લાગુ કરીને, મારે એ જોવું જોઈએ કે શું ડેપ્યુટી કલેક્ટર અથવા સક્ષમ સત્તાધિકારી અર્બન લેન્ડ સિલિંગ (રેગ્યુલેશન્સ) એક્ટ હેઠળના તમામ ન્યાયિક કાર્યો બજાવે છે અને શું એવું કહી શકાય કે હાલના કેસમાં, સક્ષમ સત્તાધિકારીએ ન્યાયિક રીતે

કાર્ય કર્યું હતું જેથી તેઓ ધ એપિડેમિયોલોજી કલમ ૧૨૧ ના હેતુ માટે "જજ" ના વ્યાપમાં આવે.

૧૬ "જજ" ની કેટેગરીમાં આવવા માટે, દરેક વ્યક્તિ ભલે સત્તાવાર રીતે નિયુક્ત ન હોય પરંતુ જેમને કાયદા દ્વારા કોઈપણ ન્યાયિક કાર્યવાહીમાં આખરી ચુકાદો આપવાની સત્તા આપવામાં આવી હોય તેઓ તોપણ જજ ગણાશે. પીનલ કોડની કલમ ૧૯ હેઠળ જજની વ્યાખ્યા, તેથી, જો પૃથક્કરણ કરવામાં આવે તો, સ્પષ્ટપણે પરિકલ્પના કરે છે કે, કોઈપણ ન્યાયિક કાર્યવાહીમાં, જે વ્યક્તિ આખરી ચુકાદો આપવા માટે સશક્ત છે જે અંતિમ છે અથવા અપીલ સત્તાધિકારી દ્વારા બહાલ રાખવામાં આવે તો અંતિમ બને છે, તે આ કેટેગરીમાં આવશે. આવી વ્યક્તિ જે કોઈપણ ન્યાયિક કાર્યવાહીમાં એવો ચુકાદો આપે છે તેને જજ તરીકે દર્શાવવામાં આવશે. "જજ" શબ્દ જજીસ (પ્રોટેક્શન) એક્ટ, ૧૯૮૫ ની કલમ ૨ હેઠળ પણ વ્યાખ્યાયિત થયેલ છે. જજીસ (પ્રોટેક્શન) એક્ટ, ૧૯૮૫ હેઠળ, "જજ" એટલે માત્ર તે દરેક વ્યક્તિ નથી જેઓ સત્તાવાર રીતે જજ તરીકે નિયુક્ત થયેલ છે પરંતુ તે દરેક વ્યક્તિ પણ છે (એ) જેમને કાયદા દ્વારા કોઈપણ ન્યાયિક કાર્યવાહીમાં આખરી ચુકાદો આપવાની, અથવા એવો ચુકાદો કે જેની સામે અપીલ ન કરવામાં આવે તો આખરી બની જાય, અથવા એવો ચુકાદો કે જે અન્ય કોઈ સત્તાધિકારી દ્વારા બહાલ રાખવામાં આવે તો આખરી બની જાય; અથવા (બી) જેઓ વ્યક્તિઓના મંડળના એક સભ્ય હોય જે વ્યક્તિઓના

મંડળને કલમ (એ) માં નિર્દેશિત કર્યા મુજબનો ચુકાદો આપવાની કાયદા દ્વારા સત્તા આપવામાં આવી હોય.

૧૭ એ તરત જ કહી શકાય કે 'ન્યાયિક' શબ્દનો અર્થ જે હેતુ માટે આ શબ્દને વ્યાખ્યાયિત કરવાનો હોય તે મુજબ બદલાય છે. એ સ્પષ્ટ છે કે માત્ર વિવિધ કાયદાકીય સંદર્ભો વચ્ચે જ 'ન્યાયિક' શબ્દની વ્યાખ્યાઓ બદલાય છે એટલું જ નહીં, પરંતુ તે એક વ્યક્તિગત કાયદાકીય સંદર્ભમાં પણ વારંવાર બદલાશે.

૧૮ એ વ્યાપકપણે કહી શકાય કે વૈધાનિક મંડળ જે રીતે કડક અર્થમાં અદાલતને વધુ નજીકથી મળતું આવે છે, તે મંડળ ન્યાયિક ક્ષમતામાં કાર્ય કરતું હોવાનું ઠેરવવામાં આવે તેની શક્યતા વધુ છે. જોકે, એવું માની લેવું જોઈએ નહીં કે કોઈ મંડળ અદાલતને ખૂબ મળતું આવતું હોવાથી તેની દરેક ક્રિયાને ન્યાયિક કાર્ય તરીકે વર્ગીકૃત કરવામાં આવશે. પરંતુ જ્યાં અદાલતો દ્વારા કરવામાં આવતા તમામ કાર્યોને ન્યાયિક તરીકે વર્ગીકૃત કરી શકાતા નથી, ત્યાં વહીવટી અથવા કારોબારી સત્તાધિકારીઓએ તેમના ક્ષેત્રાધિકારને સોંપાયેલી કેટલીક બાબતો સાથે વ્યવહાર કરતી વખતે અર્ધ-ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરવું પડી શકે છે. તેથી, એ સ્પષ્ટ છે કે જેમ અદાલતોને મળતા આવતા મંડળો ગેર-ન્યાયિક કાર્યો વાપરે છે તેમ ઠરાવવું જ જોઈએ, તેમ અદાલતોને મળતા ન આવતા તમામ મંડળો ન્યાયિક કાર્યો વાપરે છે તેમ ઠરાવી શકાય. તે પરથી એ પરિણામ નીકળે છે કે

કોઈ ચોક્કસ મંડળ કોઈ ચોક્કસ કાર્ય કરતી વખતે ન્યાયિક ક્ષમતામાં કાર્ય કરી રહ્યું છે કે કેમ તે પ્રશ્નનો જવાબ સામાન્ય રીતે તે મંડળના સામાન્ય લક્ષણો સામાન્ય અદાલતના લક્ષણોને કઈ હદ સુધી મળે છે તેના પર સંપૂર્ણપણે આધાર રાખતો નથી, જોકે સામ્યતાની હદ એ પ્રશ્નમાં રહેલું કાર્ય ન્યાયિક છે તેવા નિર્ણયને પ્રભાવિત કરતું એક પરિબળ હોઈ શકે છે.

૧૯ ચુકાદાઓની વિપુલતામાંથી ન્યાયિક કાર્યોની ઓળખ માટેના કેટલાક પરીક્ષણો વિકસાવવાના પ્રયાસો કરવામાં આવ્યા છે. જોકે, કાયદાના આ અત્યંત જટિલ ભાગમાં, કોઈ માત્ર વ્યાપકપણે મુખ્ય પરીક્ષણો જણાવી શકે છે. ચુકાદાઓમાં એવું જોવા મળવું અસામાન્ય નથી કે શબ્દોના સામાન્ય અર્થને વાપરનારના હેતુને અનુકૂળ કરવા માટે લંબાવવામાં આવ્યા હતા, મરોડવામાં આવ્યા હતા અથવા ઊંધા કરવામાં આવ્યા હતા. છતાં, એ સ્વીકારવું જ જોઈએ કે "અદાલતોએ ચોક્કસ પરિસ્થિતિઓની જરૂરિયાતો મુજબ તેમની શબ્દભંડોળને અનુકૂળ કરવામાં નોંધપાત્ર ચાતુર્ય દર્શાવ્યું છે." તેમ છતાં જે સ્પષ્ટપણે આંખે વળગે છે તે એ છે કે કાર્યોનું ન્યાયિક કે વહીવટી તરીકેનું વર્ગીકરણ ઘણીવાર નિર્ણયના વાજબીપણું સિવાય બીજું કંઈ ન હોવાનું માનવામાં આવે છે. જ્યારે કાયદાની આ શાખામાં અગત્યના કેસોની કાળજીપૂર્વક તપાસ કરવામાં આવે છે, ત્યારે એ સ્પષ્ટ થઈ જાય છે કે વહીવટી હુકમોની ન્યાયિક સમીક્ષા સંબંધિત કાયદામાં પેટર્ન વધુ જટિલ કે વધુ રસપ્રદ ક્યાંય નથી. પ્રોવિન્સ ઓફ બોમ્બે વિ.

ખુશાલદાસ એસ. અડવાણી, ૧૯૫૦ એસ.સી.આર. ૬૨૧ પાના નં. ૬૫૬ પર:
(એ.આઈ.આર. ૧૯૫૦ એસ.સી. ૨૨૨ પાના નં. ૨૩૪ પર) માં મહાજન, જે.,
જેવા તેઓ ત્યારે હતા, ના આ સંબંધમાં શબ્દો યોગ્ય છે.

*"વિવિધ કેસોની પરિસ્થિતિઓમાં અમૂર્ત પ્રસ્તાવના વાસ્તવિક
અમલીકરણમાં સરટિઓરાઈની રિટ પારીત કરવાની હકુમતનો
ઉપયોગ ચાન્સેલરના પગ મુજબ બદલાય છે."*

૨૦ આ પૃષ્ઠભૂમિમાં જો આપણે અત્યાર સુધી વિકસિત થયેલા વિવિધ
પરીક્ષણોનું પૃથક્કરણ કરીએ, તો તે બે વ્યાપક શ્રેણીઓમાં આવે છે: પ્રથમ
ચુકાદાનું સ્વરૂપ છે અને બીજું તે નિર્ણય લેવામાં કાર્યપદ્ધતિના લક્ષણો છે. આ
સંબંધમાં હું હવે સાર્વત્રિક રીતે સ્વીકૃત ચાર મુખ્ય પરીક્ષણોનો સંક્ષિપ્તમાં સંદર્ભ
આપી શકું છું. ન્યાયિક કાર્યોને અન્ય કાર્યોથી અલગ પાડવા માટે જે પ્રથમ
પરીક્ષણ લાગુ કરવામાં આવે છે તે એ શોધવાનું છે કે શું કાર્યનું પાલન નિર્ણાયક
અસર ધરાવતા હકમમાં પરિણમે છે. આ લક્ષણને સામાન્ય રીતે ન્યાયિક સત્તાના
આવશ્યક લક્ષણો પૈકીના એક તરીકે ગણવામાં આવે છે અને જે મંડળ માત્ર
સલાહકારી, વિચારણાત્મક કે તપાસના સ્વરૂપની સત્તાઓ વાપરે છે અથવા જેની
અસર અન્ય મંડળ દ્વારા બહાલ ન થાય ત્યાં સુધી થતી નથી, તેને સામાન્ય રીતે
ન્યાયિક ક્ષમતામાં કાર્ય કરતું હોવાનું ઠેરવવામાં આવશે નહીં. જોકે, એ ચાદ
રાખવું જોઈએ કે માત્ર વહીવટી મંડળ દ્વારા કરવામાં આવેલા હકમોને આખરીપણું
આપવામાં આવે છે અથવા તેમને ન્યાયિક સમીક્ષામાંથી મુક્તિ આપવામાં આવે
છે તેના કારણે, જો ન્યાયિક સત્તાના અન્ય કોઈ લક્ષણો હાજર ન હોય તો, તેઓ

તે દ્વારા ન્યાયિક ગુણવત્તા પ્રાપ્ત કરતા નથી. ઉપર જણાવેલી બાબતો પરથી એ પરિણામ નીકળે છે કે બાધ્ય અને નિર્ણાયક હુકમો કરવાની સત્તા એ તમામ કેસોમાં નિર્ણાયક પરિબળ નથી.

૨૧ બીજું પરીક્ષણ ચોક્કસ કાર્યપદ્ધતિના લક્ષણોની હાજરી કે ગેરહાજરીને આભારી હોઈ શકે છે. અદાલતો જે રીતે આગળ વધે છે તે સંખ્યાબંધ વિશિષ્ટ લક્ષણો દ્વારા અલગ પડે છે. એવું બની શકે કે કોઈ મંડળને 'અદાલતના ઘણા લક્ષણો' આપવામાં આવ્યા હોય પરંતુ તે આવું મંડળ ન્યાયિક સત્તાથી સજ્જ છે તે નિર્ણાયક રીતે સ્થાપિત કરવા માટે હંમેશા પૂરતું નથી. આવા લક્ષણોની હાજરી જોકે તે તારણને સમર્થન આપી શકે છે. ન્યાયિક કાર્યના આ કાર્યપદ્ધતિના પરીક્ષણો સાથે સંકળાયેલી કેટલીક બાબતોનો ઉલ્લેખ કરી શકાય છે. પ્રથમ, પક્ષકારો વચ્ચેના વિવાદમાં પુરાવા સાંભળતું મંડળ સામાન્ય રીતે ન્યાયિક ક્ષમતામાં કાર્ય કરતું હોવાનું ઠેરવવામાં આવશે નહીં, સિવાય કે તેની પાસે બાધ્ય નિર્ણય આપવાની સત્તા હોય. બીજું, વહીવટી કાયદામાં સામસામેના પક્ષકારો વચ્ચે ઉપસ્થિત થતા ઘણા મુદ્દાઓ અદાલતો દ્વારા સામાન્ય રીતે નક્કી કરવામાં આવતા મુદ્દાઓથી સ્વરૂપમાં અલગ હોય છે. અને, ત્રીજું, ન્યાયિક ક્ષમતામાં કાર્ય કરતા મંડળ દ્વારા કુદરતી ન્યાયના નિયમોનું પાલન કરવું જ જોઈએ.

૨૨ ત્રીજું પરીક્ષણ મોટે ભાગે અંતિમ નિર્ણયના લક્ષણ પર આધારિત છે. સત્તાધિકારી ન્યાયિક ક્ષમતામાં કાર્ય કરે છે જ્યારે તપાસ અને વિચારણા પછી, તે પૂર્વ-અસ્તિત્વમાં રહેલા કાયદાકીય નિયમ, અથવા કોઈપણ ચોક્કસ નિયમના અમલીકરણ દ્વારા અને આપેલ પરિસ્થિતિની હકીકતો પર ઉદ્દેશ્ય ધોરણો લાગુ કરીને વ્યાપકપણે મુદ્દાનો આખરી નિર્ણય કરે છે.

૨૩ ચોથું અને છેલ્લું પરીક્ષણ મુખ્યત્વે અંતિમ નિર્ણયના લક્ષણો તરફ જુએ છે. સત્તાધિકારી ન્યાયિક ક્ષમતામાં કાર્ય કરે છે જ્યારે તપાસ અને વિચારણા પછી તે એવું કૃત્ય કરે છે અથવા નિર્ણય લે છે જે બાધ્ય અને નિર્ણાયક હોય અને વ્યક્તિઓ પર જવાબદારીઓ લાદે અને તેમના હકોને અસર કરે. ન્યાયિક તરીકે વર્ગીકૃત કરવા માટે કોઈ કૃત્ય અથવા નિર્ણયે વ્યક્તિઓના હકોને અસર કરવી પડતી હતી. 'હકો' શબ્દને સામાન્ય રીતે વ્યાપક અર્થઘટન આપવામાં આવે છે. અસરગ્રસ્ત હકો વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતા કે દરજ્જાને લગતા હોઈ શકે અથવા તે મિલકત સંબંધિત કે રાજકોષીય કે કરારના સ્વરૂપના હોઈ શકે. ઉપર નિર્દેશિત હકો એ કાયદાકીય હકો છે. તેમાં સ્પષ્ટપણે માત્ર સન્માન અથવા પૂર્વઉદાહરણોનો સમાવેશ થશે નહીં જે સૌજન્ય કે વપરાશની બાબત તરીકે દાવો કરાયેલ કે માન્ય કરાયેલ હોય. આ ચાટી કોઈ પણ રીતે સંપૂર્ણ નથી. 'હકો' શબ્દને ખૂબ જ વ્યાપક અર્થમાં સમજવાનો છે. આ સંબંધમાં એ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે જો વૈધાનિક સત્તાધિકારી પાસે એવું કોઈ કૃત્ય કરવાની સત્તા હોય જે

નાગરિકને પ્રતિકૂળ રીતે અસર કરશે, તો સદર કૃત્ય કરવાનો દાવો કરતા સત્તાધિકારી અને તેનો વિરોધ કરતા નાગરિક સિવાય બે પક્ષકારો હોય તો પણ, સત્તાધિકારીનો અંતિમ નિર્ણય તોપણ અર્ધ-ન્યાયિક કૃત્ય રહેશે જો સદર સત્તાધિકારીએ અધિનિયમ દ્વારા ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરવું જરૂરી હોય. (જુઓ બોર્ડ ઓફ હાઈસ્કૂલ એન્ડ ઇન્ટરમીડિયેટ એજ્યુકેશન યુ.પી. અલ્હાબાદ વિ. ઘનશ્યામ દાસ, એ.આઈ.આર. ૧૯૬૨ એસ.સી. ૧૧૧૦.)

૨૪ ન્યાયિક કાર્યોને વહીવટી કે કારોબારી કાર્યોથી અલગ પાડતા મૂળભૂત સિદ્ધાંતો ઘડ્યા પછી, અર્ધ-ન્યાયિક કાર્યવાહી અને ન્યાયિક કાર્યવાહી વચ્ચેનો તફાવત ધ્યાનમાં રાખવો જરૂરી છે. અર્ધ-ન્યાયિક કાર્યવાહીને એક તરફ ન્યાયિક કાર્યવાહીથી અને બીજી તરફ વહીવટી અને સચિવાલયીય કાર્યવાહીથી અલગ પાડવાની હોય છે. હું અગાઉ જ ન્યાયિક કાર્યના આવશ્યક લક્ષણો જણાવી ચૂક્યો છું. ટ્રિબ્યુનલ અને અદાલત વચ્ચેનો વાસ્તવિક તફાવત પણ ભૂલી શકાય નહીં. મારા હેતુ માટે આ કેસમાં તે તફાવત દર્શાવવો જરૂરી નથી. ન્યાયિક અને અર્ધ-ન્યાયિક કાર્યો વચ્ચેનો તફાવત લોપેસ એલ.જે. દ્વારા રોયલ એકવેરિયમ એન્ડ સમર એન્ડ વિન્ટર ગાર્ડન સોસાયટી વિ. પાર્કિન્સન, (૧૮૯૨) ૧ ક્યુબી ૪૩૧ પાના નં. ૪૫૨ પર વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો છે:

"'ન્યાયિક' શબ્દના બે અર્થ છે. તે અદાલતમાં જજ દ્વારા અથવા જસ્ટિસ દ્વારા વાપરી શકાય તેવી ફરજોની બજવણીનો ઉલ્લેખ કરી શકે છે, અથવા વહીવટી ફરજોનો ઉલ્લેખ કરી શકે છે જે અદાલતમાં બજાવવાની જરૂર નથી, પરંતુ જેના સંબંધમાં ન્યાયિક મન લાવવું

જરૂરી છે..... એટલે કે વિચારાધીન બાબતોના સંબંધમાં શું વ્યાજબી અને ન્યાયી છે તે નક્કી કરવાનું મન. જસ્ટિસ, ઉદાહરણ તરીકે, અદાલતમાં કાયદાનો અમલ કરતી વખતે ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરે છે, અને જ્યારે તેઓ તેમની સમક્ષ લાવવામાં આવેલી કોઈ વહીવટી બાબતમાં શું યોગ્ય અને વ્યાજબી છે તે તેમની ખાનગી રૂમમાં નક્કી કરે છે, ઉદાહરણ તરીકે, દર આકારણી કરતી વખતે, ત્યારે પણ તેઓ ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરે છે."

અર્ધ-ન્યાયિક હુકમ અને વહીવટી કે સચિવાલયીય હુકમ વચ્ચેના તફાવત સાથે વ્યવહાર કરતી વખતે મે, સી.જે. એ રેગ. (જોન એમ'ઈવોય) વિ. ડબલિન કોર્પોરેશન, (૧૮૭૮) ૨ એલઆર આઈઆર ૩૭૧ પાના નં. ૩૭૬ પર નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું છે:

"આ કેસમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે બોરો રેટ દૂર કરવા માટે કોઈ સરટિઓરાઈ નીકળી શકે નહીં, અને આ મુદ્દા પર પહેલા વિચાર કરવો જોઈએ. એ સ્થાપિત થયેલ છે કે સરટિઓરાઈની રિટ માત્ર સચિવાલયીય હુકમ જેવા કે વોરંટને દૂર કરવા માટે નીકળતી નથી, પરંતુ તે ન્યાયિક કૃત્યોને દૂર કરવા અને તેની માન્યતા પર ન્યાયનિર્ણય કરવા માટે નીકળે છે. આ સંબંધમાં 'ન્યાયિક' શબ્દનો અર્થ અનિવાર્યપણે કાયદાની બાબતોના નિર્ણય માટે બેઠેલા જજ કે કાયદાકીય ટ્રિબ્યુનલના કૃત્યો નથી, પરંતુ આ પ્રશ્નના હેતુ માટે ન્યાયિક કૃત્ય એ હકીકતો અને પરિસ્થિતિઓની વિચારણા પર, અને જવાબદારી લાદતી અથવા અન્યના હકોને અસર કરતી સક્ષમ સત્તાધિકારી દ્વારા કરવામાં આવેલું કૃત્ય હોય તેમ જણાય છે. અને જો કાયદા દ્વારા હકીકતોની તપાસ કરવા માટે સશક્ત કરાયેલું કોઈ મંડળ હોય, જે કોઈ જિલ્લા પર દર આકારણી કરવાનો સમય બનાવે છે, તો મને એવું લાગશે કે પરિણામો ધરાવતા આવા મંડળના કૃત્યો ન્યાયિક કૃત્યો હશે."

મે, સી.જે. ની આ વ્યાખ્યા લોર્ડ એટકિન્સન દ્વારા ફોમ યુનાઈટેડ બ્રુઅરીઝ કંપની વિ. બાથ જસ્ટિસ, ૧૯૨૬ એસી ૫૮૬ પાના નં. ૬૦૨ પર

વહીવટી કૃત્યથી અલગ તરીકે ન્યાયિક કૃત્યની શ્રેષ્ઠ વ્યાખ્યાઓ પૈકીની એક તરીકે મંજૂર કરવામાં આવી હતી, જેનું બદલામાં અન્ય કેટલાક કેસોમાં પાલન કરવામાં આવ્યું હતું. એ જોવા મળશે કે મે, સી.જે. જે બાબત પર ભાર મૂકે છે તે એ છે કે હુકમને અર્ધ-ન્યાયિક હુકમ તરીકે ગણવા માટે નિર્ણયે નાગરિકોના હકો અને જવાબદારીઓને અસર કરવી જોઈએ, જે સક્ષમ સત્તાધિકારી દ્વારા હકીકતો અને પરિસ્થિતિઓની વિચારણા પછી પહોંચવામાં આવે છે ભલે આવો સત્તાધિકારી આ શબ્દના નિયમિત અર્થમાં અદાલત ન હોય, હું અગાઉ જ દર્શાવી ચૂક્યો છું કે આ તત્વો જોકે વહીવટી નિર્ણયથી અલગ તરીકે અર્ધ-ન્યાયિક નિર્ણય તરફ નિર્ણાયક રીતે ઇશારો કરતા નથી. મે, સી.જે. દ્વારા દર્શાવવામાં આવેલા અને અન્ય કેટલાક કેસોમાં અનુસરવામાં આવેલા લક્ષણો અર્ધ-ન્યાયિક નિર્ણયના આવશ્યક લક્ષણો હોવા છતાં, તે અર્ધ-ન્યાયિક નિર્ણયના અનન્ય લક્ષણો ગણાતા નથી કારણ કે વહીવટી નિર્ણય પણ ખૂબ વારંવાર આ લક્ષણો ધરાવે છે. (૧૯૨૪) ૧ કેબી ૧૭૧ ને અનુસરીને જેનો સંદર્ભ મારી દ્વારા ઉપર અગાઉ આપવામાં આવ્યો છે સ્કટન એલ.જે. એ કિંગ વિ. લંડન કાઉન્ટી કાઉન્સિલ, (૧૯૩૧) ૨ કેબી ૨૧૫ પાના નં. ૨૩૩ પર નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું છે:

"એ જરૂરી નથી કે ટ્રિબ્યુનલ એ અર્થમાં અદાલત હોવી જોઈએ જે અર્થમાં આ અદાલત એક અદાલત છે: જો તે પુરાવા સાંભળ્યા પછી, એ અર્થમાં ન્યાયિક કાર્યો વાપરી રહી હોય કે તેણે પ્રસ્તાવ અને વિરોધ વચ્ચેના પુરાવા પર નિર્ણય કરવાનો હોય તો તે પૂરતું છે; અને કડક રીતે અદાલત હોવું જરૂરી નથી. જો તે એવું ટ્રિબ્યુનલ

હોય જેને પુરાવા અને વિરોધ સાંભળ્યા પછી હકો નક્કી કરવાના હોય, તો તે સરટિઓરાઈની રિટને આધીન છે."

તે જ કેસમાં સ્લેસર, એલ.જે. એ એટકિન, એલ.જે. દ્વારા નક્કી કરવામાં આવેલી શરતોનું પૃથક્કરણ કર્યું અને "તેને જ મંજૂર કર્યું. આમ એ જોવા મળશે કે એટકિન, સી.જે. માત્ર નાગરિકના હકો અને જવાબદારીઓને અસર કરતા સક્ષમ સત્તાધિકારી દ્વારા નિર્ણયના લક્ષણોનો જ ઉલ્લેખ કરતા નથી, પરંતુ 'ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરવાની ફરજ' નો પણ ઉલ્લેખ કરે છે. સ્લેસર, એલ.જે. ના એટકિન, એલ.જે. દ્વારા નક્કી કરાયેલી શરતોના પૃથક્કરણ હેઠળ પણ 'ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરવાની ફરજ' આ શરતો પૈકીની એક છે. સ્કટન, એલ.જે. એ તે જ અભિગમને મંજૂર કર્યો હોવાનું માનવું જોઈએ. ન્યાયિક સત્તા અને જે સત્તાના ઉપયોગમાં ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરવાની ફરજ છે તે સત્તા વચ્ચે શો તફાવત છે? આ સંબંધમાં રોલા કંપની, (ઓસ્ટ્રેલિયા) પીટીવાય. લિમિટેડ વિ. ધ કોમનવેલ્થ, ૬૯ સી.એલ.આર. ૧૮૫ ના કેસના ચુકાદાનો સંદર્ભ આપવો લાભદાયી છે રિચ, જે. એ પાના નં. ૨૦૩ પર કહ્યું હતું:

".....એ યાદ રાખવું અગત્યનું છે કે ન્યાયિક સત્તા, અને જે સત્તાના ઉપયોગમાં ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરવાની ફરજ છે તે સત્તા, બે અલગ બાબતો છે. અગાઉની બાબત પાછલી બાબતનો એક વિશેષ કિસ્સો છે. જો કોઈ વ્યક્તિને નવા કાયદાકીય હકો બનાવવા કે નવી કાયદાકીય ફરજો કે જવાબદારીઓ લાદવા માટે નહીં, પરંતુ વિવાદિત પક્ષકારો વચ્ચે, તેમાંથી એક પક્ષકાર બીજા પક્ષકાર સામે, પહેલાથી અસ્તિત્વમાં રહેલા કોઈ કાયદાકીય હક ધરાવે છે કે કેમ જે મેળવવા માટે તે દાવો કરે છે, અથવા બીજા પક્ષકાર સામે પહેલાથી અસ્તિત્વમાં રહેલી કોઈ કાયદાકીય જવાબદારીને આધીન છે કે કેમ જે બીજો પક્ષકાર તેની સામે દાવો કરી રહ્યો છે તે નક્કી

કરવા માટે સત્તા આપવામાં આવી હોય, તો પછી, માત્ર સત્તાનો ઉપયોગ કરતી વખતે જ નહીં, તેને અન્ય બાબતોની સાથે, ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરવું જરૂરી છે, પરંતુ સદર સત્તા પોતે ન્યાયિક સત્તા છે. બીજી તરફ, જો તેની પાસે વ્યક્તિઓના પહેલાથી અસ્તિત્વમાં રહેલા કાયદાકીય હકો કે જવાબદારીઓ નક્કી કરવાની કોઈ સત્તા ન હોય, પરંતુ તેના પર નવી કાયદાકીય ફરજો કે જવાબદારીઓ લાદવા માટે સશક્ત હોય જેનાથી તેઓ અગાઉ મુક્ત હતા, અથવા કાયદાકીય હકો બદલવા કે રદ કરવા માટે સશક્ત હોય જે માટે તેઓ અગાઉ હકદાર હતા, તો તેની સત્તા ન્યાયિક નથી, ભલે તેનો ઉપયોગ કરતી વખતે તે ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરવા માટેની કાયદાકીય ફરજને આધીન હોય, અને સામાન્ય રીતે હોય છે....."

૨૫ મારે એ પણ જોવું જોઈએ કે "ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરવાની ફરજ" નો ચોક્કસ અર્થ શું થાય છે. ન્યાયિક સત્તા અને જે સત્તાના ઉપયોગમાં ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરવાની ફરજ છે તે સત્તા વચ્ચેનો તફાવત અન્ય કેસોની સાથે સાથે એરિઝોન વિ. મિનિસ્ટર ઓફ હેલ્થ, (૧૯૩૫) ૧ કેબી ૨૪૯ અને રોબિન્સ એન્ડ સન લિમિટેડ વિ. મિનિસ્ટર ઓફ હેલ્થ, (૧૯૩૯) ૧ કેબી ૫૨૦ પાના નં. ૫૩૩ પર અને ૧૯૫૦ એસ.સી.આર. ૬૨૧: (એ.આઈ.આર. ૧૯૫૦ એસ.સી. ૨૨૨) માં ચર્ચા કરવામાં આવી છે. તાજેતર સુધી એવો ખ્યાલ પ્રચલિત હતો કે આ ફરજ સંપૂર્ણપણે કાર્યપદ્ધતિના સંદર્ભમાં વ્યાખ્યાયિત કરવાની હતી. કોઈ મંડળ ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરવાની ફરજ હેઠળ માત્ર ત્યારે જ હતું જો તે પ્રસ્તાવ અને વિરોધ વચ્ચેના પુરાવા પર નિર્ણય કરવા માટે સ્પષ્ટ અધિનિયમ દ્વારા બાધ્ય હોય. ૧૯૫૦ એસ.સી.આર. ૬૨૧: (એ.આઈ.આર. ૧૯૫૦ એસ.સી. ૨૩૨) માં સુપ્રીમ કોર્ટે ઠરાવ્યું હતું કે નિર્ણય માત્ર ત્યારે જ અર્ધ-ન્યાયિક હોઈ શકે જો

ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરવાની જવાબદારી અધિનિયમમાં દર્શાવવામાં આવી હોય જેણે સત્તાધિકારીની સ્થાપના કરી છે જેનો નિર્ણય પ્રશ્નમાં છે. જ્યારે કાયદો જેના હેઠળ સત્તાધિકારી નિર્ણય લઈ રહ્યો છે તે પોતે 'ન્યાયિક અભિગમ' ની જરૂરિયાત રાખે છે, ત્યારે નિર્ણય અર્ધ-ન્યાયિક રહેશે. એ.આઈ.આર. ૧૯૬૨ એસ.સી. ૧૧૧૦ નો ચુકાદો પણ તે જ અસર ધરાવે છે.

૨૬ એંગ્લો અમેરિકન ડાયરેક્ટ ટી ટ્રેડિંગ કંપની લિમિટેડ વિ. ધેર વર્કમેન, એ.આઈ.આર. ૧૯૬૩ એસ.સી. ૮૭૪ માં, ગજેન્દ્રગડકર, જે., જેમણે બેંચ વતી ચુકાદો આપ્યો હતો, તેમણે જોકે અવલોકન કર્યું:

"કોઈ કૃત્ય ન્યાયિક છે કે અર્ધ-ન્યાયિક છે, અથવા સંપૂર્ણપણે કારોબારી કૃત્ય છે કે કેમ તે પ્રશ્ન ચોક્કસ અધિનિયમની શરતો પર અને ચોક્કસ સત્તાઓના ઉપયોગના સ્વરૂપ, વ્યાપ અને અસર પર આધાર રાખે છે જેના હેઠળ તે કરવામાં આવી શકે છે. જ્યાં સત્તાધિકારીએ કાં તો અધિનિયમની સ્પષ્ટ જોગવાઈ દ્વારા જેના હેઠળ તે કાર્ય કરે છે અથવા સદર અધિનિયમના જરૂરી અનુમાન દ્વારા ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરવું જરૂરી છે, ત્યાં આવા સત્તાધિકારીનો નિર્ણય સામાન્ય રીતે અર્ધ-ન્યાયિક નિર્ણય બને છે. જોકે જ્યાં કારોબારી અથવા વહીવટી મંડળોએ ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરવું જરૂરી નથી અને તેઓ તેમને મોકલવામાં આવેલા મુદ્દાઓ સાથે વહીવટી રીતે વ્યવહાર કરવા માટે સક્ષમ છે, તેમના તારણોને અર્ધ-ન્યાયિક તારણો તરીકે ગણી શકાય નહીં."

તે જ અસર ધરાવતો નિર્ણય રાધેશ્યામ વિ. સ્ટેટ ઓફ એમ.પી., એ.આઈ.આર. ૧૯૫૯ એસ.સી. ૧૦૭ પાના નં. ૧૩૪ પર છે, જ્યાં સુબ્બા રાવ, જે. એ અવલોકન કર્યું:

"ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરવાની ફરજ સ્પષ્ટપણે આપવામાં આવી ન હોઈ શકે પરંતુ અધિનિયમની જોગવાઈઓ પરથી અનુમાનિત કરી શકાય છે. તે અસરગ્રસ્ત હકોના સ્વરૂપની સંચયી અસર, પૂરી પાડવામાં આવેલી નિકાલની રીત, અપનાવવાનો ઉદ્દેશ્ય માપદંડ, વપરાયેલી શબ્દાવલી, આપાયેલી સત્તાનું સ્વરૂપ અથવા સત્તાધિકારી પર લાદવામાં આવેલી ફરજ અને અધિનિયમ દ્વારા પૂરા પાડવામાં આવેલા અન્ય સંકેતો પરથી એકત્રિત કરી શકાય છે. ટૂંકમાં, ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરવાની ફરજ વ્યાપકપણે વિવિધ પરિસ્થિતિઓમાં ઉદ્ભવી શકે છે અને કડક અને ઝડપી નિયમ અથવા માર્ગદર્શનનો અપરિવર્તનીય નિયમ નક્કી કરવો શક્ય અથવા સલાહભર્યો નથી."

૨૭ નક્કુડા અલી વિ. એમ.એફ. ડી એસ. જયરાત્ને, ૧૯૫૧ એસી ૬૬ પાના નં. ૭૫ પર પ્રિવી કાઉન્સિલની ન્યાયિક સમિતિએ ઠરાવ્યું કે એકમાત્ર સુસંગત માપદંડ તે પ્રક્રિયાનું સ્વરૂપ હતું જેના દ્વારા નિર્ણય પર પહોંચવાનું હતું. "જ્યારે તે ન્યાયિક પ્રક્રિયા અથવા ન્યાયિકને મળતી આવતી પ્રક્રિયા હોય, ત્યારે સરટિઓરાઈ આપાઈ શકે છે" તેમ તેમના લોર્ડશિપે અવલોકન કર્યું. એવો કોઈપણ વ્યુ કે ન્યાયિક ફરજો માત્ર ત્યારે જ ઉદ્ભવે છે જ્યારે કોઈ સત્તાધિકારી માટે પક્ષકારો વચ્ચે વિવાદને મળતા આવતા મુદ્દાને નક્કી કરવા માટે સ્પષ્ટ જોગવાઈ કરવામાં આવી હોય, તેને સંપૂર્ણ સત્ય કહી શકાય નહીં. ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરવાની ફરજ આમ વ્યક્તિઓના હકો પર સત્તાના ઉપયોગની અસર પરથી અનુમાન દ્વારા ઉદ્ભવી શકે છે, ન્યાયિકને મળતી આવતી કાર્યપદ્ધતિ અનુસરવાની કોઈ સ્પષ્ટ ફરજ ન હોવા છતાં. કેસોની એવી પણ કમી નથી જ્યાં સત્તાધિકારીથી વધુમાં કરવામાં આવેલા હુકમો રદ કરવા માટે સરટિઓરાઈ પારીત કરવામાં આવી હતી, આ હકીકત છતાં કે સંબંધિત મંડળ સામસામેના પક્ષકારોને

સુનાવણી પૂરી પાડવા માટે કોઈ સ્પષ્ટ કે ગર્ભિત ફરજ હેઠળ ન હતું. આમ એ સ્પષ્ટ છે કે ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરવાની ફરજ એવી હાલતોમાં સિવાયની પરિસ્થિતિઓમાં પણ હોઈ શકે છે જેમાં પક્ષકારો વચ્ચે વિવાદને મળતા આવતા મુદ્દાના નિર્ણય માટે સ્પષ્ટ વૈધાનિક જોગવાઈ હોય. આ સંબંધમાં આર. વિ. માન્યેસ્ટર લીગલ એઈડ કમિટી, એક્સ પાર્ટે આર.એ. બ્રાન્ડ એન્ડ કંપની લિમિટેડ, (૧૯૫૨) ૨ ક્યુબી ૪૧૩ પાના નં. ૪૨૮ અને ૪૨૯ નો સંદર્ભ આપવો લાભદાયી છે. એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે "ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરવાની ફરજ વ્યાપકપણે વિવિધ પરિસ્થિતિઓમાં ઉદ્ભવી શકે છે જેની સંપૂર્ણ વ્યાખ્યા આપવાનો પ્રયાસ કરવો અશક્ય, અને ખરેખર, અસલાહભર્યો રહેશે." તેમના લોર્ડશિપે આગળ વધીને અવલોકન કર્યું કે લીગલ એઈડ કમિટીએ "ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરવું જોઈએ ન્યાયી રીતે નહીં." જો બીજી તરફ, વહીવટી મંડળ તેના નિર્ણય પર પહોંચતી વખતે કોઈ તબક્કે તેની સમક્ષ કોઈ વિવાદ ધરાવતું ન હોય, અને સમગ્ર રીતે તેણે નીતિ અને વિવેકબુદ્ધિના આ દ્રષ્ટિકોણથી પ્રશ્ન પર વિચાર કરવો પડ્યો હોય, તો એવું કહી શકાય નહીં કે તે કોઈ તબક્કે ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરવાની ફરજ હેઠળ હતું.

૨૮ આ ચર્ચા પરથી જે સ્પષ્ટતામય નીકળે છે તે એ છે કે અદાલત અર્ધ-ન્યાયિક સત્તાધિકારીના કાર્યોને અલગ વિભાગોમાં વિભાજિત કરી શકે છે અને ઠરાવી શકે છે કે તે તેના કાર્યોના માત્ર એક ચોક્કસ તબક્કે જ ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરવાની

ફરજ હેઠળ છે અને આવા કિસ્સામાં પણ જો નિર્ણય તેના કાર્યોના ગેર-ન્યાયિક તબક્કે થયેલી હકુમત બહારનો હોય તો હુકમ રદ કરવા રિટ પારીત થશે. તે ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરે છે જો તે વ્યક્તિઓના હકો સંબંધમાં પ્રશ્નો નક્કી કરે અથવા તેનો નિર્ણય વ્યક્તિઓના હિતોને અસર કરે અને જેમાં 'નીતિ' નું તત્વ ગેરહાજર હોય અથવા પ્રમાણમાં નાનું હોય. એવા કિસ્સાઓમાં આ વધુ સાચું છે જ્યાં તેના હુકમોથી અસર થવાની શક્યતા ધરાવતા પક્ષકારોને સાંભળવાની સ્પષ્ટ કે ગર્ભિત ફરજ લાદવામાં આવી હોય.

૨૯ બોર્ડ ઓફ હાઈસ્કૂલ વિ. ઘનશ્યામ દાસ ગુપ્તા, એ.આઈ.આર. ૧૯૬૨ એસ.સી. ૧૧૧૦ માં વિદ્વાન જજોએ (૧૯૫૨) ૨ ક્યુબી ૪૧૩ માં પાર્કર, જે. ના નીચેના અવલોકનોને મંજૂરી સાથે ટાંક્યા:

"અધિનિયમ એટલા બધા શબ્દોમાં જોગવાઈ કરે તેવી શક્યતા નથી કે હુકમ પારીત કરતા સત્તાધિકારીએ ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરવું જરૂરી છે, તે માત્ર દરેક કેસમાં પ્રથમ દ્રષ્ટિએ અધિનિયમની સ્પષ્ટ જોગવાઈઓ પરથી જ અનુમાનિત કરી શકાય છે અને માત્ર એક પરિસ્થિતિ એકલી એ પ્રશ્નનો નિર્ણય કરશે નહીં કે અધિનિયમ દ્વારા સ્થાપિત સત્તાધિકારી ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરવાની ફરજ ધરાવે છે કે કેમ. અધિનિયમ હેઠળ કાર્ય કરતો સત્તાધિકારી જ્યાં મૌન હોય ત્યાં ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરવાની ફરજ ધરાવે છે કે કેમ તે અનુમાન અધિનિયમની સ્પષ્ટ જોગવાઈઓ પરથી અસરગ્રસ્ત હકોના સ્વરૂપ, પૂરી પાડવામાં આવેલી નિકાલની રીત, અપનાવવાનો ઉદ્દેશ્ય માપદંડ જો કોઈ હોય તો, અસરગ્રસ્ત વ્યક્તિ પર નિર્ણયની અસર અને અધિનિયમ દ્વારા પૂરા પાડવામાં આવેલા અન્ય સંકેતો સાથે વાંચતા આધાર રાખશે. ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરવાની ફરજ વ્યાપકપણે વિવિધ પરિસ્થિતિઓમાં ઉદ્ભવી શકે છે જેની સંપૂર્ણ વ્યાખ્યા આપવાનો પ્રયાસ કરવો અશક્ય અને ખરેખર અસલાહભર્યો રહેશે."

અને સુબ્બા રાવ, જે., જેવા તેઓ ત્યારે હતા, ના સુપ્રીમ કોર્ટ વતી દ્વારકા નાથ વિ. આઈ. ટી. ઓફિસર, એ.આઈ.આર. ૧૯૬૬ એસ.સી. ૮૧ માં અવલોકન કર્યું.

"સંક્ષિપ્તમાં જણાવેલ વિષય પરનો કાયદો આ છે: અધિનિયમ વહીવટી સત્તાધિકારીને વહીવટી રીતે કે ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરવાનો આદેશ આપી શકે છે. જો તે વહીવટી મંડળ પર ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરવાની ફરજ સ્પષ્ટપણે લાદે છે તો તે સ્પષ્ટપણે ન્યાયિક કૃત્યનો કેસ છે. પરંતુ એક્ટ ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરવાની ફરજ સ્પષ્ટપણે ન પાડે આપે પરંતુ આ ફરજ અધિનિયમની જોગવાઈઓ પરથી અનુમાનિત કરી શકાય છે. તે અસરગ્રસ્ત હકોના સ્વરૂપની સંચયી અસર, પૂરી પાડવામાં આવેલી નિકાલની રીત, અપનાવવાનો ઉદ્દેશ્ય માપદંડ, વપરાયેલી શબ્દાવલી, આપાયેલી સત્તાનું સ્વરૂપ, સત્તાધિકારી પર લાદવામાં આવેલી ફરજ અને અધિનિયમ દ્વારા પૂરા પાડવામાં આવેલા અન્ય સંકેતો પરથી એકત્રિત કરી શકાય છે. ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરવાની ફરજ વ્યાપકપણે વિવિધ પરિસ્થિતિઓમાં ઉદ્ભવી શકે છે અને કડક અને ઝડપી નિયમ અથવા માર્ગદર્શનનો અપરિવર્તનીય નિયમ નક્કી કરવો શક્ય અથવા સલાહભર્યો નથી."

૩૦ કંઈક અંશે વિગતવાર ચર્ચાઓની ઉપરોક્ત પૃષ્ઠભૂમિમાં, મારે વિચારણા કરવાની છે કે યુ.એલ.સી. એક્ટ હેઠળ ડેપ્યુટી કલેક્ટર અથવા સક્ષમ સત્તાધિકારી કલમ ૮, ૯ અને ૧૦ હેઠળ તેમને પ્રાપ્ત સત્તાઓનો ઉપયોગ કરતી વખતે ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરવાની ફરજ હેઠળ છે કે કેમ. હવે એ સ્પષ્ટ છે કે ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરવાની ફરજ છે કે નહીં તે પ્રશ્ન દરેક કેસમાં ચોક્કસ કેસની પરિસ્થિતિઓ અને ઉપર ચર્ચાયેલા સામાન્ય સિદ્ધાંતોની મદદથી ચોક્કસ સુસંગત અધિનિયમના અર્થઘટનના પ્રકાશમાં નક્કી થવો જોઈએ.

૩૧ યુ.એલ.સી. એક્ટ એવો નિયમ નક્કી કરતો નથી કે સિલિંગ મર્યાદાથી વધુની જમીન અંગેની તપાસ ન્યાયિક કાર્યવાહી ગણાશે અને અધિકારી પાસે દાવો ચલાવવા માટે કોડ ઓફ સિવિલ પ્રોસિજર હેઠળ અદાલતમાં પ્રાપ્ત તમામ સત્તાઓ રહેશે અને એ પણ કે સદર તપાસ પીનલ કોડની કલમ ૧૯૬ ના હેતુ માટે કલમ ૧૯૩ અને ૨૨૮ ના અર્થમાં ન્યાયિક કાર્યવાહી ગણાશે. અલબત્ત, એ સાચું છે કે સિવિલ પ્રોસિજર કોડની કેટલીક જોગવાઈઓ લાગુ કરવામાં આવી છે, પરંતુ બધી નહીં.

૩૨ સિલિંગ એક્ટ અર્ધ-ન્યાયિક પ્રક્રિયા દ્વારા સિલિંગ મર્યાદાથી વધુની ખાલી જમીન નક્કી કરવા માટેની વિસ્તૃત કાર્યપદ્ધતિ ધરાવે છે. જમીનના માલિકે કલમ ૬ હેઠળ એક નિવેદન ફાઈલ કરવું જરૂરી છે જેના આધારે સક્ષમ સત્તાધિકારી જમીન માલિકોના હાથમાં સિલિંગ મર્યાદાથી વધુના ક્ષેત્રફળ અંગે એક ડ્રાફ્ટ નિવેદન તૈયાર કરે છે, જે સંબંધિત વ્યક્તિ પર બજાવવાનું હોય છે, જેમને સિલિંગ એક્ટની કલમ ૮ હેઠળ ડ્રાફ્ટ નિવેદન સામે વાંધો ફાઈલ કરવાનો હક આપવામાં આવ્યો છે. સક્ષમ સત્તાધિકારી વાંધાઉઠાવનારને સાંભળવાની વ્યાજબી તક આપ્યા પછી વાંધાઓનો નિર્ણય કરવા માટે બંધાયેલા છે. વાંધાના નિકાલ પછી સક્ષમ સત્તાધિકારી દ્વારા કલમ ૯ હેઠળ આખરી નિવેદન તૈયાર કરવામાં આવે છે અને ફરીથી આવું નિવેદન જમીનધારકો પર બજાવવું જરૂરી છે, જેમને વાંધો ફાઈલ કરવાનો વધુ હક આપવામાં આવ્યો છે. કલમ ૯ હેઠળ

જમીનધારકો પર નિવેદનની બજવણી પછી, સક્ષમ સત્તાધિકારીએ સિલિંગ એક્ટની કલમ ૧૦ હેઠળ કાર્યવાહી કરવાની રહે છે. કલમ ૧૦ ની ઉપ-કલમ (૧) થી (૩), જે સુસંગત છે, તે નીચે મુજબ ટાંકવામાં આવી છે:

"૧૦. સિલિંગ મર્યાદાથી વધુ ખાલી જમીનનું સંપાદન. (૧) કલમ ૮ હેઠળ સંબંધિત વ્યક્તિ પર નિવેદનની બજવણી પછી બનતાં સત્પરે, સક્ષમ સત્તાધિકારી આવી વ્યક્તિ દ્વારા સિલિંગ મર્યાદાથી વધુ ધરાવતી ખાલી જમીનની વિગતો આપતી અને એવું જણાવતી નોટિફિકેશન -

(૧) આવી ખાલી જમીન સંબંધિત રાજ્ય સરકાર દ્વારા સંપાદિત કરવાની થાય છે; અને

(૨) આવી ખાલી જમીનમાં હિત ધરાવતી તમામ વ્યક્તિઓના દાવાઓ તેઓ જાતે અથવા તેમના એજન્ટો દ્વારા આવી જમીનમાં તેમના હિતોના સ્વરૂપની વિગતો આપીને કરી શકાશે,

સંબંધિત રાજ્યના સરકારી ગેઝેટમાં અને એવી અન્ય રીતે જે નિયત કરવામાં આવે સામાન્ય જનતાની જાણકારી માટે પ્રસિદ્ધ કરાવશે.

(૨) ઉપ-કલમ (૧) હેઠળ પ્રસિદ્ધ થયેલા નોટિફિકેશનના અનુસંધાને સક્ષમ સત્તાધિકારીને કરાયેલા ખાલી જમીનમાં હિત ધરાવતી વ્યક્તિઓના દાવાઓ પર વિચાર કર્યા પછી, સક્ષમ સત્તાધિકારી આવા દાવાઓનું સ્વરૂપ અને વ્યાપ નક્કી કરશે અને તેને યોગ્ય લાગે તેવા હુકમો પારીત કરશે.

(૩) ઉપ-કલમ (૧) હેઠળ નોટિફિકેશનના પ્રકાશન પછી કોઈપણ સમયે સક્ષમ સત્તાધિકારી, સંબંધિત રાજ્યના સરકારી ગેઝેટમાં પ્રસિદ્ધ નોટિફિકેશન દ્વારા, એવી જાહેરાત કરી શકશે કે ઉપ-કલમ (૧) હેઠળ પ્રસિદ્ધ નોટિફિકેશનમાં નિર્દેશિત વધારાની ખાલી જમીન, આવી તારીખથી જે જાહેરાતમાં દર્શાવવામાં આવે, રાજ્ય સરકાર દ્વારા સંપાદિત થયેલી ગણાશે અને આવી જાહેરાતના પ્રકાશન પર, આવી જમીન આ રીતે દર્શાવેલી તારીખથી તમામ બોજાઓમાંથી મુક્ત થઈને સંપૂર્ણપણે રાજ્ય સરકારમાં નિહિત થયેલી ગણાશે.

(૪)

(૫)

(૬)"

૩૩ હું માત્ર એટલું જ કહી શકું છું કે અધિનિયમની યોજનાને ધ્યાનમાં રાખીને જે નોટિસો ઇશ્યૂ કરવાની અને નિવેદનો રજૂ કરતી વ્યક્તિઓ અને અન્ય તમામ હિત ધરાવતી વ્યક્તિઓના વાંધાઓ સાંભળવાની પરિકલ્પના કરે છે કે કેપ્યુટી કલેક્ટર (સક્ષમ સત્તાધિકારી), હાલના કેસમાં, જેમને ફરિયાદપક્ષના સાક્ષીઓ પૈકીના એક તરીકે તપાસવા માંગવામાં આવે છે, તેમણે અધિનિયમની કલમ ૬(૧) હેઠળ નિવેદનો રજૂ કરતા આરોપી વ્યક્તિઓ દ્વારા ધરાવતી જમીનની વિગતોમાં તપાસ કરીને અર્ધ-ન્યાયિક કાર્યો બજાવ્યા હતા. અધિનિયમની યોજના અને ખાસ કરીને, સદર અધિનિયમની કલમ ૮ અને ૯ અને તેના હેઠળ ઘડાયેલા નિયમો દર્શાવશે કે સક્ષમ સત્તાધિકારી દ્વારા અપનાવવાની કાય પદ્ધતિ વ્યાજબી અને ન્યાયી હોવી જોઈએ. અધિનિયમની યોજના ખાલી જમીન ધરાવતી વ્યક્તિઓ દ્વારા દાખલ કરાયેલા નિવેદનોના ન્યાયનિર્ણયમાં સક્ષમ સત્તાધિકારી દ્વારા વિસ્તૃત સુનાવણીની ખાતરી આપે છે.

૩૪ સક્ષમ સત્તાધિકારીએ યુ.એલ.સી. એક્ટ હેઠળ ન્યાયિક સત્તાધિકારી તરીકે અર્ધ-ન્યાયિક કાર્યો બજાવ્યા છે તેવો વ્યુ લેતી વખતે પણ, શું તેમને ધ એવિડન્સ એક્ટની કલમ ૧૨૧ ના હેતુ માટે આઈપીસીની કલમ ૧૯ ના અર્થમાં "જજ" કહી શકાય. મારા નમ્ર મતે, જવાબ નકારાત્મક હોવો જોઈએ. જો જવાબ નકારાત્મક હોય, તો કલમ ૧૨૧ ની કોઈ લાગુ પડવાની સ્થિતિ રહેશે નહીં.

૩૫ ચાલો હું થોડા સમય માટે માની લઉં કે ડેપ્યુટી કલેક્ટર "જજ" ના વ્યાપમાં આવશે કારણ કે તેમણે અર્ધ-ન્યાયિક કાર્ય બજાવતા કાયદાકીય કાર્યવાહીમાં હુકમ પારીત કર્યો હતો, મારે આ અરજીને તુરંત જ એવું ઠરાવીને ના મંજૂર કરવી જોઈએ કે ટ્રાયલમાં આરોપી વ્યક્તિઓને ધ એવિડન્સ એક્ટની કલમ ૧૨૧ નો ઉપયોગ કરવાનો અને ન્યાયાધીશ કે મેજિસ્ટ્રેટની તપાસનો વિરોધ કરવાનો કોઈ હક નથી. ધ એવિડન્સ એક્ટની કલમ ૧૨૧ દ્વારા પરિકલ્પિત વિશેષાધિકાર એ સાક્ષીઓનો વિશેષાધિકાર છે, એટલે કે ન્યાયાધીશ અથવા મેજિસ્ટ્રેટનો જેમની તપાસ કરવા માંગવામાં આવે છે. જો તેઓ વિશેષાધિકાર જતો કરે છે, અથવા પ્રશ્નનો જવાબ આપવા સામે વાંધો ઉઠાવતા નથી, તો આરોપી વ્યક્તિઓ સહિત અન્ય કોઈપણ વ્યક્તિ માટે વિશેષાધિકારનો દાવો કરવાનું યોગ્ય રહેશે નહીં. તે જ સમયે, ન્યાયાધીશ અથવા મેજિસ્ટ્રેટ કોઈપણ વિશેષાધિકારનો દાવો કરી શકતા નથી, જો તેમણે અદાલતના હુકમનો સ્વીકાર કર્યો હોય, જેમને તેઓ જુલાની આપવા માટે આધીન છે. આમ, મારો એવો વ્યુ છે કે હાલના અરજદારો દ્વારા આરોપી વ્યક્તિઓ તરીકે દાખલ કરાયેલી અરજી, ફરિયાદપક્ષના સાક્ષીઓ પૈકીના એક તરીકે ડેપ્યુટી કલેક્ટરની તપાસનો વિરોધ કરતી, સંપૂર્ણપણે ગેરસમજભરી અને ચલાવવા પાત્ર ન હતી.

૩૬ યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા (ઉપર મુજબ) ના કેસમાં, સુપ્રીમ કોર્ટ સમક્ષનો મુદ્દો એ હતો કે શું આર્બિટ્રેટર, જેમણે એવોર્ડ પારીત કર્યો હતો, તેમને તેઓ કેવી

રીતે નિષ્કર્ષ પર પહોંચ્યા તે અંગે પ્રશ્નો પૂછવા માટે સમન્સ મોકલી શકાય કે કેમ.

સુપ્રીમ કોર્ટે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું:

"[૧] આપણે દરરોજ વકીલની દલીલોમાંથી જીવીએ છીએ અને શીખીએ છીએ અને આ કેસમાં આપણને અનલર્ન કરવા માટે કહેવામાં આવ્યું હતું. અપીલકર્તાના વકીલે, આ અપીલમાં, અપીલકર્તા અને ૧ લા સામાવાળા વચ્ચેના વિવાદ પર પોતાનો એવોર્ડ આપનારા આર્બિટ્રેટરની, સાક્ષી તરીકે, તપાસ સામે વાંધો ઉઠાવ્યો છે. તેમની રજૂઆત એ છે કે, વ્યાપક સિદ્ધાંત અને જાહેર નીતિ પર, આર્બિટ્રેટર અથવા અન્ય ન્યાયનિર્ણય કરનાર મંડળને તેમના એવોર્ડના સમર્થનમાં પુરાવા આપવા માટે સમન્સ મોકલવું અત્યંત વાંધાજનક છે. ધ ઈન્ડિયન એપિડેન્સ એક્ટની કલમ ૧૨૧ માંથી આ એક સારો સિદ્ધાંત સ્પષ્ટ થાય છે. તે જોગવાઈ જણાવે છે કે ન્યાયાધીશ અથવા મેજિસ્ટ્રેટને, જે અદાલતને તેઓ આધીન હોય તેના કોઈ ખાસ હુકમ સિવાય, આવા ન્યાયાધીશ અથવા મેજિસ્ટ્રેટ તરીકે અદાલતમાં તેમના પોતાના વર્તન વિશેના અથવા આવા ન્યાયાધીશ અથવા મેજિસ્ટ્રેટ તરીકે અદાલતમાં તેમના જાણવામાં આવેલી કોઈપણ બાબત વિશેના કોઈપણ પ્રશ્નોના જવાબ આપવા માટે ફરજ પાડી શકાશે નહીં, પરંતુ તેઓ તે રીતે કાર્ય કરી રહ્યા હતા તે દરમિયાન તેમની હાજરીમાં બનેલી અન્ય બાબતો અંગે તેમની તપાસ કરી શકાશે. અલબત્ત, આ કલમ અત્રે ઉપસ્થિત પરિસ્થિતિને સીધી રીતે લાગુ પડતી નથી. પરંતુ જ્યારે આર્બિટ્રેટરને સમન્સ મોકલવા માટે વિનંતી કરવામાં આવે ત્યારે અદાલત માટે આ નિયમ પાછળના કારણને ધ્યાનમાં રાખવું ચોક્કસપણે યોગ્ય છે. ખરેખર, જો દરેક અર્ધ-ન્યાયિક સત્તાધિકારી કે ટ્રિબ્યુનલને સાક્ષી બોક્સમાં આવવાની અને તેમના ચુકાદા સુધી પહોંચવામાં તેમના મનમાં શું ચાલી રહ્યું હતું તે અંગે જુબાની આપવાની જરૂરિયાત ઊભી થાય તો તે ખૂબ જ શરમજનક અને, ઘણા કેસોમાં, વાંધાજનક બનશે. અમે ખુબ લાલ વિ. નિશંભર સહાય (એ.આઈ.આર. ૧૯૨૫ અલ્હાબાદ ૧૦૩) માં વોલ્શ, એ.સી. જે. ના અવલોકનો સાથે સંમત છીએ જ્યાં વિદ્વાન જજે નિર્દેશ કર્યો છે કે તેમના નિર્ણયની સામગ્રી સુધી પહોંચવાનો, તેમના મન સુધી પાછા જવાનો અને તેમણે શા માટે અને કેવી રીતે કોઈ ચોક્કસ નિર્ણય લીધો તે અંગે તેમની તપાસ કરવાનો સહેજ પણ પ્રયાસ બિન-ઈચ્છનીય તરીકે તરત જ અને નિર્દયતાથી બાકાત રાખવો જોઈએ.

[૨] આ કેસમાં સાક્ષીઓની યાદી ૧ લા સામાવાળા દ્વારા રજૂ કરવામાં આવી હતી અને હાઈકોર્ટના રજિસ્ટ્રારે સામાન્ય ક્રમમાં, કદાચ આર્બિટ્રેટરને શા માટે સમન્સ મોકલવામાં આવી રહ્યા છે તે ધ્યાને લીધા વિના સમન્સ મંજૂર કર્યા હતા. તે વધુ કે ઓછું યાંત્રિક હતું તે આ હકીકત પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે આર્બિટ્રેટરને દર્શાવવા માટે આપવામાં આવેલું કારણ એ પક્ષકારના કેસને સાબિત કરવાનો સર્વગ્રાહી હેતુ છે, સ્થાપિત કરવાનો ચોક્કસ આધાર નહીં. અમે અદાલતની મજબૂર કરનારી પ્રક્રિયાનો ઉપયોગ કરવામાં આવે તે પહેલાં સાક્ષી દ્વારા સ્થાપિત કરવાની ચોક્કસ હકીકતો પર રજિસ્ટ્રારના મનનો ઉપયોગ કરવાની અપેક્ષા રાખીશું. એ જોવા મળે છે કે વિદ્વાન જજ જેમની સમક્ષ સી.પી.સી. ની કલમ ૧૫૧ હેઠળ આર્બિટ્રેટરના સમન્સ સામે વાંધો લેવામાં આવ્યો હતો તેમણે અરજી એ આધારે રદ કરી હતી કે તેમને સાક્ષી તરીકે આર્બિટ્રેટરને સમન્સ મોકલવાનો ઈનકાર કરવા માટે કોઈ કારણ દેખાયું નથી. અભિગમ બીજી રીતે હોવો જોઈતો હતો. જ્યારે આર્બિટ્રેટરે એવોર્ડ આપ્યો હોય, જો તેમને સાક્ષી તરીકે બોલાવવાને વ્યાજબી ઠેરવતા કારણો સકારાત્મક રીતે દર્શાવવામાં આવે, તો અદાલત પોતાની સત્તાનો ઉપયોગ કરી શકે છે, અન્યથા નહીં. સાક્ષીઓની યાદીમાં સમાવિષ્ટ દરેક વ્યક્તિને આપોઆપ સમન્સ મોકલવામાં આવે તે યોગ્ય નથી; પરંતુ સાચો નિયમ એ છે કે, જો સાક્ષીને સમન્સ મોકલવા માટેના કારણો દર્શાવવામાં આવે તો તેમને બોલાવવામાં આવશે: જો માંગ વિલંબિત, હેરાન કરનારી કે ક્ષુલ્લક હોય તો નહીં. આમ અદાલતે પણ યોગ્ય ડ્રષ્ટિકોણથી પ્રશ્નનો અભિગમ કર્યો નથી. જો એવોર્ડ રદ કરવાની અરજીઓની સુનાવણી કરવામાં આવે ત્યારે દર વખતે આર્બિટ્રેટરને વિચાર્યા વગર સમન્સ મોકલવામાં આવે, તો કામ સ્વીકારનારા બહુ ઓછા હશે. જો પ્રાર્થના એવોર્ડના ફેરફાર માટે કે સુધારા માટે હોય તો પણ તે જ સિદ્ધાંત સાચો ઠરે છે. ટૂંકો મુદ્દો એ છે કે અદાલતે સમજવું જોઈએ કે જો આર્બિટ્રેટરને સાક્ષી બોક્સમાં લાવવાના હોય તો તેની પ્રક્રિયાનો ઉપયોગ સંયમપૂર્વક અને કાળજીપૂર્વક વિચારણા કર્યા પછી થવો જોઈએ. કોઈપણ કેસમાં તેમને માત્ર એ બતાવવા માટે સમન્સ મોકલી શકાય નહીં કે તેઓ જે નિષ્કર્ષ પર પહોંચ્યા તે કેવી રીતે પહોંચ્યા. વર્તમાન કેસમાં, અમને કહેવામાં આવ્યું છે કે આર્બિટ્રેટર તેમની ગણતરીમાં ભૂલ કરી ગયા હતા અને આ બાબત તેમની તપાસ કરીને કે ઉલટતપાસ કરીને તેમના મોંમાંથી બહાર કાઢવાની હતી. અમે નથી માનતા કે દરેક મુનસફ અને દરેક જજ, દરેક કમિશનર અને દરેક આર્બિટ્રેટર તેમના ચુકાદા કે એવોર્ડને અપીલ અદાલત દ્વારા બહાલ રાખી શકાય તે પહેલાં ઉલટતપાસમાંથી પસાર થવું

પડે. આવો અભિગમ કેટલો દૂષિત હશે તે સહેજ વિચારણા પર સ્પષ્ટ થઈ જાય છે.

[૩] અલબત્ત, જો કોઈ પક્ષકાર પાસે બદનક્ષીનો કેસ હોય અને પ્રથમ દ્રષ્ટિએ બતાવે કે તે કુલ્લક આક્ષેપ નથી અથવા બહાર લાવવા માટે અન્ય વાજબી રીતે સુસંગત બાબતો છે તો અદાલત, આપેલ પરિસ્થિતિઓમાં, આર્બિટ્રેટરને પણ સમન્સ મોકલવાની તેની સત્તાનો ઉપયોગ કરી શકે છે, કારણ કે કોઈ પણ વ્યક્તિ સત્યની અથવા અદાલત દ્વારા ટ્રાયલની પહોંચથી બહાર નથી. વર્તમાન કેસમાં, બંને પક્ષોના વકીલને સાંભળ્યા પછી, અમને સંતોષ નથી કે વર્તમાન સામગ્રી પર આર્બિટ્રેટરની તપાસ માટે કોઈ વાજબીપણું છે. તેથી અમે હુકમ રદ કરીએ છીએ.

[૪] જોકે, અમે સ્પષ્ટ કરીએ છીએ કે જો સામાવાળાને નવી અરજી પર સાંભળ્યા પછી અદાલતને ખાતરી થાય જેમાં જણાવવામાં આવ્યું હોય કે તેઓ શા માટે આર્બિટ્રેટરની તપાસ કરવા માંગે છે, તો તેના માટે જરૂરી પ્રક્રિયા ઇશ્યૂ કરવાનો વિકલ્પ હજી પણ ખુલ્લો છે. આવું પગલું વિચારપૂર્વકનું પગલું હોવું જોઈએ, સામાન્ય સમન્સ નહીં. આ અવલોકનો સાથે અમે અપીલ મંજૂર કરીએ છીએ. ખર્ચ અંગે કોઈ હુકમ રહેશે નહીં."

૩૭ સુપ્રીમ કોર્ટના ઉપર નિર્દેશિત ચુકાદામાં સમજાવેલા કાયદાના સિદ્ધાંતને લાગુ કરીને, હું માત્ર એટલું જ કહી શકું કે ડેપ્યુટી કલેક્ટરને ફરિયાદપક્ષના સાક્ષીઓ પૈકીના એક તરીકે તપાસવામાં આવે તો પણ, તેમને એમ પૂછી શકાય છે કે તેમની સમક્ષ શું પારીત કરવામાં આવ્યું હતું અને વિચારણા માટે તેમની સમક્ષ કઈ બાબતો રજૂ કરવામાં આવી હતી, પરંતુ જ્યારે સદર બાબતો પર તેમની સત્તા વાપરતી વખતે તેમના પોતાના મનમાં શું ચાલતું હતું તે પૂછી શકાશે નહીં. તેમને તેમના હુકમ આંક ૧૨૧ નો આધાર અથવા હુકમ પારીત કરતી વખતે તેમના ઇરાદા શું હતા તે પૂછી શકાશે નહીં.

૩૮ ફરીથી, પુનરાવર્તનના ભોગે, હું જણાવું છું કે ધ એવિડન્સ એક્ટની કલમ ૧૨૧ દ્વારા પરિકલ્પિત વિશેષાધિકારનો ઉપયોગ કરવો તે ડેપ્યુટી કલેક્ટર માટે રહેશે. જો તેઓ આવા વિશેષાધિકારનો ત્યાગ કરવાનો નિર્ણય લે છે અથવા પ્રશ્નનો જવાબ આપવા સામે વાંધો ઉઠાવતા નથી, તો આરોપી વ્યક્તિઓ તેમના વતી વિશેષાધિકારનો દાવો કરી શકતા નથી. તે સિવાય, જો તેઓ વિશેષાધિકારનો દાવો કરવાનો નિર્ણય લે છે તો પણ, ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા ખાસ આદેશ આપવામાં આવે તો, તેઓ પ્રશ્નનો જવાબ આપવા માટે બાધ્ય રહેશે.

૩૯ નીચલી અદાલતો દ્વારા અપનાવવામાં આવેલી તર્કની લાઈનથી હું સંપૂર્ણપણે સંતોષાયો નથી, પરંતુ મારો વ્યુ એ છે કે નીચલી અદાલતો દ્વારા પહોંચવામાં આવેલો અંતિમ નિર્ણય સાચો છે અને હું તેમાં ખલેલ પહોંચાડવાનો પ્રસ્તાવ મુકતો નથી.

૩૯ ઉપર મુજબ, કાયદાની દરખાસ્ત અંગે જરૂરી સ્પષ્ટતાઓ સાથે આ અરજીનો નિકાલ કરવામાં આવે છે.

(જે.બી. પારડીવાલા, ન્યાયમૂર્તી)

ચંદ્રેશ

This judgment has been translated using AI Tool – SUVAS.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.